

Pražská vysoká škola psychosociálních studií, s.r.o.

Tělo jako artefakt v postmoderní společnosti

Mgr. Michaela Balcerová

vedoucí práce: PhDr. Martin Soukup, PhD.

Praha 2012

Prague College of Psychosocial Studies

Body as an Artifact in Post-Modern Society

Mgr. Michaela Balcerová

The Thesis Work Supervisor: PhDr. Martin Soukup, Ph.D.

Praha 2012

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem text bakalářské práce zpracovala samostatně a výhradně s užitím s uvedených zdrojů. Označené části bakalářské práce vycházejí z odborného článku: SOUKUP, M., BALCEROVÁ, M. Antropologie těla. *Anthropologia Integra*. 2011, 2, 1, s. 31 – 41. ISSN 1804-6657

Podpis:

.....

Poděkování:

Děkuji svému vedoucím práce PhDr. Martinovi Soukupovi, Ph.D. za cenné konzultace a jeho touhu po poznání, která mi pomáhá i nadále studovat s velkým nasazením. Děkuji mu též za inspirativní přístup nejen v záležitosti mé bakalářské práce, ale i dalšího studia a práce.

Motto:

Duševní kůže – tak jako jsou kosti, kusy masa, vnitřnosti a cévy obepnuty kůží, díky níž je pohled na člověka snesitelný, tak jsou hnutí a vášně duše zaobaleny ješitností: ona je kůží duše.

(F. Nietzsche: Lidské, příliš lidské, s. 63)

Anotace

Předmětem bakalářské práce je teoretická analýza lidského těla v perspektivě věd o člověku, společnosti a kultuře. Zvláštní pozornost je zde věnována úpravám lidského těla v postmoderní společnosti se zaměřením na subkulturu modern primitives. Součástí práce je vymezení problematiky a otázek antropologie těla jako samostatné oblasti antropologického výzkumu a vymezení základních pojmů a problémů souvisejících s fenoménem zdobení a upravování těla. Důraz je kladen na systematiku a gnoseologické nástroje antropologie těla.

Klíčová slova

tělo, body art, úpravy těla (body modification), artefakt, antropologie těla, kultura, postmoderní společnost

Abstract

The object of the thesis is theoretical analysis of the human body from the perspective of human sciences, society and culture. Special attention is paid to modifications of the human body in postmodern society, and namely in a specific subculture modern primitives. The theoretical part is to define the issues and questions of anthropology of body as separate area of anthropological research and the definition of basic concepts and problems associated with the phenomenon of body art and body modification. Emphasis is placed on the systematics and epistemological tools of anthropology of the body.

Key words

body, body art, body modifications, artifact, anthropology of body, culture, postmodern society

Obsah

Úvod.....	8
1 Základní pojmy.....	10
2 Antropologie těla	14
2.1 Vymezení antropologie těla a její vztah k ostatním vědám.....	14
2.2 Teoretická východiska a aktuální stav bádání	15
3 Lidské tělo jako kulturní jev	20
3.1 Proměny vnímání lidského těla v historickém diskursu.....	20
3.2 Tělo a identita	24
3.3 Lidské tělo jako artefakt	28
4 Úpravy těla a jejich význam v postmoderní společnosti	35
4.1 Proč lidé zdobí svá těla?	35
4.2 Psychologické aspekty zdobení lidského těla v postmoderní společnosti.....	37
4.3 Charakteristika lidské pokožky	39
4.4 Typy úprav těla v postmoderní společnosti.....	41
4.5 Modern primitives	45
Závěr	47
Použitá literatura	48
Seznam příloh.....	54

Úvod

Předmětem bakalářské práce je teoretická analýza lidského těla jako artefaktu se zvláštním přihlédnutím k modifikaci lidského těla v tzv. postmoderní společnosti. Teoretickými východisky práce jsou poznatky a teorie vybraných věd o člověku, společnosti a kultuře. Zejména se jedná o psychologii, antropologii, sociologii a filozofii. Cílem práce je ověřit a dále rozpracovat dílčí část navržené koncepce antropologie těla (Soukup, Balcerová 2011). Antropologie těla studuje lidské tělo na třech strukturálních úrovních: na úrovni artefaktu, normy a ideje. V předkládané bakalářské práci se jedná o studium těla jako artefaktu. Vzhledem k rozsahu bakalářské práce se soustředím pouze na vybrané okruhy tématu spjaté s modifikacemi lidského těla. Metodami práce jsou rešerše odborné literatury, její analýza a interpretace s ohledem na zvolený předmět práce. Bakalářskou práci lze chápat jako metastudii, v níž je mým cílem ověřit platnost navržené koncepce antropologie těla. Postupovat budu tak, že provedu rešerši odborné literatury a dalších pramenů a budu je analyzovat a interpretovat v kontextu antropologie těla.

Problematika tělesnosti v současných společnostech euroamerického bloku je velmi aktuálním tématem. Svědčí o tom například popularita plastické chirurgie, rozmanitých diet, solárních studií, fitness center a tetovacích salonů. Vzhledem k postupující technologické a informační revoluci se tělo stává pouze prostředkem k dosahování slasti a výkonů. Dopadům úprav těla na osobnost se v odborných studiích a výzkumech nevěnuje patřičná pozornost, přestože tělo představuje jeden ze základních pilířů osobnosti. K volbě tématu mě vedla především skutečnost, že ucelenému řešení otázek tělesnosti není v české odborné literatuře věnována odpovídající pozornost. Ve 20. století jsme byli svědky zejména obratu k jazyku, kultuře a tělu. Na rozdíl od jazyka a kultury se integrálnímu výzkumu těla a tělesnosti v českém odborném prostředí nevěnuje dostatečná pozornost. Nezpochybňuji však, že najdeme například studie psychologické, filozofické, antropologické, nicméně holistický přístup zde citelně chybí. Vlastní bakalářskou prací aspiruji na rozkrytí badatelského pole, nikoli na vyřešení zvolené problematiky. Dané téma v sobě zahrnuje otázku jedinečnosti individua, kulturní a sociální podmíněnosti, biologických predispozic, symbolického významu a tak dále. Proto jsem se rozhodla propojit kulturně antropologický a psychologický pohled na lidské tělo a představit jej v netradiční perspektivě

antropologie těla, konkrétně pak v rovině úprav. Ačkoli antropologie těla jako vědní disciplína je na světové úrovni respektována, v Čechách se jedná o nové téma. Má bakalářská práce přitom vychází z dlouholetých zkušeností a informací, které jsem za dobu věnování se danému tématu nasbírala a dále je hodlám rozvíjet při dalším studiu a vědecké práci.

Práce se skládá ze čtyř hlavních kapitol. První z nich je věnována výkladu základních pojmů používaných dále v celé bakalářské práci. Druhá kapitola se zaměřuje na přehled hlavních myšlenek disciplíny antropologie těla v českém prostředí, pojednává o jejích teoretických východiscích a popisuje aktuální stav bádání na tomto poli. Ve třetí části textu je tělo popsáno jako kulturní jev, kapitola velmi stručně seznamuje čtenáře s historickým vývojem pojetí těla a důležitostí vztahu k tělu při formování vlastní identity, následně je pomocí etnologických příkladů ilustrováno, co vše znamená sousloví „tělo jako artefakt“. Čtvrtá kapitola je zaměřená na konkrétní úpravy těla v postmoderní společnosti a krátký výklad motivační psychologie zdobených jedinců. Dále podává velmi stručný přehled o charakteristikách lidské pokožky, popisuje typy úprav v postmoderní společnosti a nejznámější subkulturu operující v oblasti úprav těla. V přílohách práce je uveden obrazový materiál ilustrující konkrétní příklady úprav těla, který pomáhá čtenáři se v problematice snáze zorientovat.

Původním záměrem práce bylo realizovat empirickou sondu, jejímž cílem bylo zmapovat souvislost mezi sebepojetím a tetováním členů subkultury modern primitives. Její realizace měla proběhnout v rámci pravidelného každoročního setkání, na tzv. Hell Party, které se mělo konat 13. 4. 2012. To však bylo na poslední chvíli z organizačních důvodů zrušeno. Jelikož v tak krátkém časovém intervalu již nebylo možné navštívit jinou akci srovnatelného formátu, na základě konzultace se svým školitelem jsem se rozhodla rozšířit teoretickou část textu tak, aby odpovídal normám a požadavkům na takový druh bakalářské práce.

1 Základní pojmy

Tělo (lidské)

V předkládané bakalářské práci je tělo zkoumáno nikoli z pohledu anatomie a fyziologie, nýbrž v kulturologické perspektivě, tzn. lidské tělo reprezentující jako artefakt možnosti kultury, ve které je utvářeno prostřednictvím procesů úprav, semiotizace a disciplinace. Bakalářská práce se přitom zaměřuje konkrétně na dimenzi úprav těla. Lidské tělo je v předkládané bakalářské práci chápáno jako produkt biologické evoluce, který je tvořivým způsobem redesignován jako kulturní jev.

Chceme-li fenoménu lidského těla skutečně porozumět, není možné jej redukovat na některou jeho dílčí složku, nebo jinak řečeno vymežit jej jednooborově. Ústřední otázkou by tedy mělo být, jak smysluplně skloubit procesy, které jsou kvůli dlouhodobému stereotypu považované za zcela oddělené entity. Tato oborová separace provázela historický vývoj specializací, který ve svém důsledku vedl k dualismu přírodních a humanitních věd.

Body art

Pojem body art označuje umění, které je vytvářeno přímo na lidském těle či v úzké spolupráci s ním. Mezi neobvyklejší typy body artu v původním smyslu řadíme tetování (vpichování barev do kůže a vytváření obrazců), piercing (propichování kůže za účelem umístování šperků), skarifikaci (jizvení), shaping (tvarování například pomocí korzetů), stretching (roztahování otvorů po piercingu), body painting (malování na lidské tělo) či suspensions (zavěšování na háky). Extrémními formami body artu jsou různé mutilace a posunování možností lidského těla na hranice jeho psychofyzických možností. Fiksa (2009, 11) uvádí, že se jedná o: „*Renesanční způsoby zdobení jako je tetování, piercing, skarifikace aj...*“

Body art však můžeme také chápat jako součást tzv. performance art, kde umělci za pomoci vlastního těla poskytují divákům specifická sdělení a vyjadřují tak své pocity, či postoje. V postmoderní společnosti se tělo stává stále důležitější a samozřejmější součástí nových technologií. Dnes se můžeme celkem běžně setkat s různými typy podkožních implantátů, UV tetováním, či kybernetickými orgány.

Úpravy těla (Body modification)

Tento pojem se s pojmem body art do určité míry překrývá, Fiksa (2009, 11) například uvádí, že se jedná o: „*Tělesné modifikace, podobný obsah jako u BODYARTu. Patří sem tetování, piercing, cutting, branding, skarifikace, amputace, implantáty apod.*“, avšak pro naše účely je přesnějším vyjádřením toho, co předkládaný text zkoumá. Označuje přeměnu těla založenou nikoli pouze na uměleckém hledisku, ale především na rituální, sexuální, estetické, psychologické, náboženské bázi, či z důvodu snahy jedince začlenit se do určité skupiny, může být prováděno z touhy šokovat, nebo vyjádřit sebe sama netradičními prostředky. Rozsah tělesných modifikací je široký a pohybuje se od sociálně akceptovaných druhů zdobení (piercing, tetování, skarifikace), až po obřízku, splitting (rozříznutí) genitálií, či jazyka, nullification (odstranění různých částí těla, nejčastěji bradavek, prstů nebo genitálií), amputace, podkožní implantáty, atd.

Postmoderní společnost

Problematiku vývojových etap společnosti popisuje dobře Urban (2011, 95-98), který mezi sebou srovnává tři typy společností: předindustriální, industriální a postindustriální (postmoderní). Postmoderní společnost je podle něj „...tzv. *civilizace 3. vlny produkt-technické a vědecko-technologické revoluce, resp. digitální a komunikační revoluce; dle některých dnes tato společnost přechází z informačního věku do znalostní éry...vede se spor o počátek postindustriální doby, ale zpravidla se uvádí rok 1955/1956, kdy bylo poprvé v USA zaměstnáno více tzv. bílých límečků a zaměstnanců služeb, než tzv. modrých límečků (řekněme továrních dělníků a zemědělců v pracovních montérkách.*“ (Urban 2011, 95)

Jak uvádí Keller (2010, 13): „*Přechod od průmyslové k postindustriální společnosti bývá všeobecně pojímán jako kvalitativně nový a vyšší stupeň modernity. Potíž je v tom, že s tímto přechodem k vyššímu stupni modernity dochází k řadě procesů, s nimiž ti, kdo prorokovali příchod postindustriální éry, prostě nepočítali.*“ Postmoderní společnost přináší nárůst příjmových nerovností, přibývá neplnohodnotných forem zaměstnání a to se promítá mimo jiné i do prostorového uspořádání měst.

Zkráceně lze říci, že k charakteristickým rysům současného globalizovaného světa patří mimo jiné akcelerace rychlosti technických a technologických změn a obchodních transakcí, narůstající množství informací, hlad po počítačích, digitálních telekomunikačních sítích a nových médiích, rozpad tradičních hodnot, zásadní význam

individuální identity, vizualizace sociálních vztahů, vysoká sociální mobilita a rostoucí nerovnost. Jako klíčový jev související s problematikou postmoderní společnosti můžeme jmenovat problém metanarací tak, jak s nimi pracuje francouzský postmoderní filozof Jean-Francois Lyotard (1924-1998). Metanarace (řec. *meta*-nad, lat. *narratio*-vyprávění) je jakýmsi velkým vyprávěním všezahrnujícího příběhu, který vysvětluje a legitimuje podobu i složky určité kultury (Lyotard 1993). Podle Lyotarda má každá kultura potřebu své rysy dokládat tak, že jejich vznik a funkci zařadí do svého velkého příběhu a tak jim dá smysl. Všichni členové dané kultury tento příběh znají, sdílí jej a rozumějí mu. Jedná se o vyprávění o minulosti, které dává smysl i oprávnění současnému dění. Lyotard sám byl přesvědčen o tom, že postmoderna znamená konec všech metanarací, které náhle ztrácejí svoji schopnost dávat smysl. Lze říci, že v postmoderní společnosti přebírá tento nelehký úkol fenomén televizního příběhu.

Artefakt

Artefakt je jednou ze tří strukturálních úrovní kultury a jakýkoli „...*hmotný produkt záměrné lidské činnosti*.“ (Soukup 2010a, 40) Podle Stanford Encyclopedia of Philosophy (2011) lze artefakt definovat jako „...*objekt, který byl úmyslně vyrobený za určitým účelem. Pojem artefakt se používá i v omezenějším smyslu, jenž odkazuje na jednoduchý ručně vyrobený objekt, který reprezentuje určitou kulturu*...“

Problematikou vzniku a „života“ artefaktů se zabýval německý antropolog Julius Lips (1895-1950), jehož dílo *Vom Ursprung der Dinge* (1946) bylo v šedesátých letech přeloženo do češtiny pod názvem *O původu věcí* (1960). Autor zde na četných etnografických příkladech ilustruje využívání, přetváření a upravování věcí lidmi, vysvětluje vznik jednotlivých artefaktů a jejich historický vývoj. Dalším autorem zkoumajícím artefakty z hlediska ekonomické antropologie je především americký antropolog Arjun Appadurai (narozen 1949), který se problematice věnuje například ve svém díle *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* (Sociální život věcí: komodity v kulturní perspektivě, 1988).

Taktéž britský antropolog Daniel Miller (narozen 1954) se dlouhodobě zabývá studiem materiální kultury. Artefakty podle něj nestojí ve světě samy o sobě, ale jsou součástí kulturního řádu. Miller hovoří o tzv. řádu věcí (Miller 1994). Tento řád nechápe jako jednu provždy daný a neměnný systém. Artefakty mohou za určitých podmínek měnit své místo i význam. Tak například keramické nádoby ze středověku již neslouží stejnému účelu jako dříve, ale stává se součástí muzejních sbírek, z nichž se

přicházejí návštěvníci poučit. Kultura se na jedné straně utváří „organizováním věcí“ a na straně druhé je „organizována věcmi“ (Miller 1994). V prvním případě hovoříme o strukturách a systémech pravidel organizujících třídy věcí a jevů. Náš svět je také artefakty utvářen a organizován, „řád věcí“ organizuje svět.

Lze říci, že artefakt chápeme jako hmotný produkt tvořený jednotlivci ve specifických sociokulturních a environmentálních podmínkách s použitím znalostí získaných předchozími generacemi.

Antropologie těla

Antropologie těla je subdisciplína antropologie, zabývající se studiem lidského těla v širokých sociokulturních souvislostech. Podle pražské kulturologické školy jde konkrétně o zkoumání těla na třech strukturálních úrovních: artefaktu, normy a významu a z nich vyplývajících procesů úprav, disciplinace a semiotizace těla (Soukup-Balcerová 2011, 32). Podrobněji viz kapitola 2.1.

Kultura

Obecně lze říci, že „...kulturu je možno považovat za vysoce nejednoznačný koncept. Během staletí užívání tento termín získal množství velmi odlišných, často protikladných významů.“ (Smolík 2010, 26) Kulturu lze definovat například jako jednu „... z centrálních kategorií spol. věd, ve svém nejširším pojetí vyjadřující specif. lidský způsob organizace, realizace a rozvoje činnosti, objektivovaný ve výsledcích fyzické a duševní práce.“ (Soukup aj. 2000, 85) V této práci se v pojetí kultury ztotožňujeme s podobnou definicí Soukupa (2009, 23) a chápeme ji jako „sdílený systém idejí, sociokulturních regulativů a artefaktů, které nutí členy určité společnosti myslet, jednat a vlastnit určitými způsoby, které si lidé osvojují procesem enkulturace“.

Kulturu tedy chápeme jako souhrn hodnot vytvořených a sdílených určitou lidskou společností a dlouhodobě vnímaných jako součást a základ identity jejích členů. Tyto hodnoty též zakládají specifické formy chování a prožívání. Mohou být tvořeny a rozvíjeny opět pouze příslušníky lidského rodu, a to v určitém čase a prostoru.

2 Antropologie těla

Předmětem druhé kapitoly je seznámit čtenáře se základním pojetím antropologie těla jako subdisciplíny antropologie. Kapitola nabízí stručné vymezení pole jejího zájmu, ve druhé části komentuje aktuální stav bádání na tomto poli zejména v českém prostředí, ale i v zahraničí.

2.1 Vymezení antropologie těla a její vztah k ostatním vědám

Lidské tělo představuje základní a nejbližší prostředek, který provází člověka při všech jeho aktivitách. Zkoumání těla tedy vyžaduje výrazně interdisciplinární přístup, o který usiluje antropologie těla jako samostatná oblast antropologie. Antropologie těla hledá inspiraci v řadě věd o člověku, společnosti a kultuře. Hlavní podněty čerpá především z psychologie, sociologie, historie, filozofie a biologie, jejichž poznatky usiluje tvůrčím způsobem integrovat. Obecně lze říci, že předmětem jejího zájmu je studium lidského těla v čase a prostoru, a to s ohledem na jeho biologickou, sociální a kulturní dimenzi.

Tato oblast antropologie studuje tělo v širokém spektru souvislostí. Tak například se věnuje způsobům, jak kultura s tělem zachází, funkcím, které reprezentuje a plní a symbolům a hodnotám, které se tělu připisují. Stranou zájmu nezůstává ani rovina vztahu jedince k tělu, souvislosti mezi stavy těla (soma), duše (psyché) a vlivy životního prostředí. Ohniskem jejího zájmu je také studium těla z hlediska sociálních konstrukcí i mechanismů sociokulturní kontroly. V neposlední řadě se antropologie opírá také o diachronní perspektivu, kdy akcentuje výzkum lidského těla v souvislosti s rozmanitými historickými proměnami kultury.

Již francouzský sociolog a etnolog Marcel Mauss (1872–1950) ve vlivné studii *Les techniques du corps* (Techniky těla, 1936) formuloval názor, že „*tělo je první a přirozený instrument člověka. Nebo přesněji řečeno: aniž mluvíme o instrumentu, tělo je přirozený technický objekt a zároveň technický prostředek člověka*“ (Mauss 1972, 96). Tělo jako univerzálie limituje svou morfologií a fyziologií možnosti kultury. Každá konkrétní kultura rozmanitým způsobem lidské tělo uchopuje (například způsob chůze a běhu, hygienické návyky). Tělo se převádí z řádu přírodního do kulturního. Každá známá kultura nějak zachází s tělem, upravuje jej, disciplinuje a příkládá mu nejrůznější významy. Jakkoli je tělo kulturní univerzálie, každá kultura s ním zachází rozdílně a žádná z nich nenechává tělo netknuté. Ilustrují to jihoameričtí Kačuejové,

kteřé popisuje ve svém díle *Tristes tropiques* (Smutné tropy, 1955) francouzský antropolog Claude Lévi-Strauss (1908–2009). Zdobení lidského těla vyčleňovalo každého Kaďuveje z přírodního řádu: „Člověk musel být omalovaný, aby byl člověkem, ten, kdo zůstal v přirozeném stavu, nelišil se nijak od přírody“ (Lévi-Strauss 1966, 129). Kulty se více či méně liší co do jednotlivých kulturních prvků, ale jejich nejmenším společným jmenovatelem je vždy lidské tělo.

Z antropologického hlediska můžeme u lidského těla rozlišit organickou a kulturní dimenzi. Kulturní dimenze má tři strukturální úrovně – tělo jako artefakt, norma a význam. Tři stanovené strukturální úrovně můžeme uchopit pomocí procesů, jimiž je lidské tělo upravováno, disciplinováno a semiotizováno. Právě na lidském těle lze demonstrovat sílu kultury a ukázat dynamiku kulturního a biologického determinismu. Lze konstatovat, že uvedené tři strukturální úrovně odpovídají kulturně antropologickému přístupu ke kultuře. V antropologii se totiž pod pojmem kultura rozumí „sdílený systém idejí, sociokulturních regulativů a artefaktů, které nutí členy určité společnosti myslet, jednat a vlastnit určitými způsoby, které si lidé osvojují procesem enkulturace“ (Soukup 2009, 23). Každou z uvedených rovin můžeme ilustrovat četnými příklady z různých kultur.¹ Tyto tři strukturální úrovně se samozřejmě prolínají a oddělit je lze pouze teoretickou abstrakcí. Vzhledem k možnostem a rozsahu bakalářské práce jsem se rozhodla zaměřit na strukturální úroveň úprav lidského těla, tedy na tělo jako artefakt.

2.2 Teoretická východiska a aktuální stav bádání

Aby bylo možné uchopit fenomén těla jako artefaktu v jeho složitosti a alespoň takové úplnosti, kterou umožňuje rozsah předkládané práce, je třeba zmapovat teoretická východiska přístupů k tělesnosti a aktuální stav bádání v oblasti antropologie těla jako vědy.

Všechny přístupy k výzkumu tělesnosti uvedené v následujícím přehledu mají samozřejmě své výhody i nevýhody. V následujícím textu uvádím hlediska vybraných představitelů jednotlivých věd o člověku, společnosti a kultuře a jejich teoretické přístupy. Jelikož cílem kapitoly není provést detailní rozbor děl, jejich přehled je uveden jako výčet v příloze A, aby nebyl text zatěžován přílišným množstvím odkazů

¹ Kapitola 2.1 kopíruje část článku: SOUKUP, M., BALCEROVÁ, M. Antropologie těla. *Anthropologia Integra*. 2011, 2, 1, s. 31 – 32.

na původní prameny a literaturu, kterou pouze jmenuji, avšak povětšinou nevyužívám k další práci s textem samotným.

Z hlediska psychologie stojí u zrodu psychofyziologických souvislostí již behaviorismus, který redukuje psychické fenomény na měřitelné tělesné reakce, tedy chování, zatímco prožívání zcela ignoruje. Aspekty tělesnosti a fyzickým prožíváním se zaobírala též psychoanalýza a další psychodynamické směry. Psychoanalýza však zkoumala fyzické prožívání jedince primárně na pozadí sexuálního pudu. Od sedmdesátých let dvacátého století se progresivně rozvíjí přístup, který integruje tělesnou, psychickou a sociokulturní stránku každého jedince, která se odráží v jeho celkovém zdravotním stavu. George L. Engel (1913–1999) navrhuje biopsychosociální model nemoci, který rozumí chorobě jako výsledku kombinace fyzických, psychických a sociálních vlivů, působících na člověka. Využívá tzv. systémový přístup, který usiluje o zasazování sledovaných jevů do dalšího kontextu biopsychosociální souvislosti.

Americký psychiatr Alexandr Lowen (1910–2008), podobně jako později Stanley Keleman (narozen 1931), navazoval na dílo Wilhelma Reicha (1897–1957), a byl průkopníkem v oblasti bioenergetiky. Na základě poznání souvislostí mezi psychickými a tělesnými poruchami vedoucími k chorobám popisuje jednoduché cviky, které mají celostní léčebný potenciál. Zavádí metodu bioenergetické analýzy, která chápe lidskou osobnost v kauzálním řetězci energie - pohyb - emoce - myšlení. Lowen v průběhu života rozvinul specifickou charakterovou typologii, která klade důraz na tělesnou podobu. Tím navázal na dlouhou tradici psychologie, která svůj projev v akademické sféře našla například ve známém pojetí německého psychiatra Ernsta Kretschmera (1888–1964). Ten popsal tři somatické typy, jež propojil s náležitými psychickými vlastnostmi (viz tabulka č. 1).

Na jeho výzkum nepřímo navazoval americký psycholog William Sheldon (1898–1977), který provedl rozsáhlý sběr dat (měření somatotypů) a spojil toto pojetí s embryologickou naukou o zárodečných listech (endomorf, mesomorf, ektomorf). Je překvapující, že od té doby bylo provedeno málo výzkumů, které by ověřily tuto fascinující spojitost – vztah tělesné podoby a charakteru.

	vzhled	psychické vlastnosti
pyknik	zavalitá mohutná postava	temperament cyklothymní, realista, družný, sdílný, málo vzrušivý, srdečný, dobromyslný, konkrétní myšlení, velká adaptabilita
astenik	velmi štíhlá vytáhlá postava	temperament schizothymní, idealista, autistický, uzavřený, povrchní kontakty, značně vzrušivý, chladný až studený, abstraktně formální až schematizující myšlení, malá adaptabilita
atletik	sportovní postava, široká ramena, vyvinutá svalová hmota	temperament ixothymní, žijící pro sebe, pasivně družný, málo vzrušivý, klidný, pomalý, stejnoměrný, citová rigidita, závistivý, věrný, analytické a střízlivé myšlení, dostatečná adaptabilita

tabulka č. 1

Eugene Gendlin (narozen 1926), žák Carla Rogerse (1902–1987), zakladatele na klienta zaměřené terapie a focusingu, vychází z metod a technik tohoto terapeutického směru. Svá pozorování zaměřuje na ne zcela snadno dostupné tělesné prožívání událostí a situací. Přístup k cítěnému smyslu problému je holistický, protože cítěný smysl je fyzickým zážitkem. Vede především k hlubší úrovni sebeuvědomění člověka v jeho těle. Z dnešní doby zmiňme ještě transpersonální psychologii Stanislava Grofa (narozen 1931), který ve svých dílech pracuje také s kulturní dimenzí umírání a smrti.

Ze sociologického hlediska se analýzou těla jako našeho prvotního vlastnictví zabýval především Georg Simmel (1858–1918), který uvažoval o ustavení samostatné vědy tzv. sociosomatiky. V novodobém pojetí ji zkoumá například Francouz David Le Breton (narozen 1953), který používá přímo pojmy sociologie či antropologie těla. K výzkumu sociální stigmatizace a nálepkování přispěli především sociolog Erving Goffman (1922–1982), George Herbert Mead (1863–1931), Edwin Lemert (1912–1996) a Howard Becker (narozen 1928), jejichž teorie budou dále popsány detailně.

Filozofický diskurz, sledující proměny v postojích a chování společnosti, přinesly práce Norberta Eliase (1897–1990) a Michela Foucaulta (1926–1984). S ústupem religiozity se začalo lidské tělo stávat čím dál více cílem poznání,

popisování, kontroly a disciplinace, ale i zdrojem symbolů. Tělo jako flexibilní objekt sociální reality se proměňuje a vyvíjí v souvislosti se vztahem jedince a společnosti. Francouzský sociolog a etnolog Marcel Mauss (1872–1950) formuloval názor, že tělo je přirozený technický objekt a prostředek člověka (Mauss 1972). Tělo jako univerzálie limituje svou morfologií a fyziologií možnosti kultury a každá konkrétní kultura rozmanitým způsobem lidské tělo uchopuje. Francouzský sociolog Robert Herz (1881–1915), žák Émila Durkheima (1858–1917), svůj zájem orientoval především na problematiku levorukosti a pravorukosti, a to hlavně v díle *Prééminence de la main droite* (Převaha pravé ruky, 1909). Herz předvedl, že biologická asymetrie, spočívající ve vrozené dominanci jedné ruky, je základem, na němž kultura staví symbolické reprezentace. Vzhledem k tomu, že pravorukost je běžnější, kulturně se jí připisují zpravidla kladné významy. Francouzský sociolog, etnolog a sinolog Marcel Granet (1884-1940) ve své esaji *La droite et la gauche en Chine* (Pravá a levá v Číně, 1933) popisuje přístup k problematice pravorukosti a levorukosti v Číně. Číňané podle něj užívají obě ruce, ale výhradně dle určitých přísných pravidel. Problém využívání levé ruky v Číně vysvětluje ve svém díle i výše zmíněný Herz. Podle něj jde ale pouze o důsledky technik využívaných v jejich zemědělské civilizaci. Ačkoli jsou Číňané spíše pravorucí, posvátná a počestná strana je pro ně strana levá. Pravá a levá zde souvisí s Jin (který reprezentuje pravou stranu a ženské vlastnosti) a Jang (reprezentující levou stranu a mužské vlastnosti). Pravá ruka je tak například určena k jídlu a ukazováček zde neslouží k označování věcí, ale výhradně k jedení. Rituál zdravení se zde například liší na základě pohlaví. Chlapci při pokloně zakrývají pravou ruku levou, zatímco dívky naopak. Problém pravostrannosti a levostrannosti v Číně souvisí obecně více s etiketou, která zde vládne kosmologii i filozofii.

Etologické teorie popisují chování živočichů, zkoumají ontogenetický i fylogenetický vývoj vzorců chování a jejich význam pro přežívání daného druhu. První popisy chování zvířat však lze nalézt již v Hérodotových (484 – cca 430 př. n. l.) a Aristotelových (384 –322 př. n. l.) spisech. Za zakladatele evoluční biologie je považován Charles Robert Darwin (1809–1882), který rozlišil přirozený a pohlavní výběr (podrobněji viz Soukup 2010b, 65-72). Zakladatel vědního oboru etologie člověka, tedy vědy zabývající se zkoumáním biologických determinant v lidském chování, Irenäus Eibl-Eibesfeldt (narozen 1928), se ve svých dílech mimo jiné vyjadřuje k současným problémům lidstva a navazuje tak na tradici sociálně-kritických děl svého učitele Konrada Lorenze (1903–1989).

Konečně, v sociokulturní antropologii lze za určitý metodologický průlom považovat práce Mary Douglasové (1921–2007), která podobně jako Foucault studovala tělo jako prostředek symbolické sociální kontroly (srov. Foucault 2000; Douglas 1966). Zaměřila se na kulturní analýzu těla a rozlišila kategorie pure (čisté) a impure (nečisté) (podrobněji viz Douglas 1966). Odlišný pohled na lidské tělo v situaci nemoci nabízí Robert Francis Murphy (1924–1990), jenž ve svém díle *The Body Silent* (Umlčené tělo 1987) popisuje sociální historii paralytického onemocnění a následnou invaliditu jako sociální chorobu související s radikálním úbytkem sebeúcty. „*Lidé postižení těžkou invaliditou představují lidskost redukovanou na její holé základy...*“ (Murphy 2001, 13). Důsledkem je v podstatě získání negativní identity ve společnosti a následný dlouhý boj s touto stigmatizací.

Antropologie těla jako relevantní subdisciplína antropologie je v českém prostředí stále poměrně nová a doposud zde není zcela etablovaná. Lze nicméně uvést monografie a odborné studie, jejichž autoři věnovali pozornost dílčím otázkám antropologie těla. Například je možné odkázat na práce Martina Rychlíka a Blanky Činátlové. První systematický vhled do dané disciplíny však umožňuje článek Michaely Balcerové a Martina Soukupa nazvaný Antropologie těla a publikovaný v roce 2011 v odborném časopise *Anthropologia Integra*. Společná monografie těchto dvou autorů nazvaná *Antropologie těla: Vybrané kapitoly* je momentálně připravována a vyjde v roce 2012/2013. Stane se tak první původní českou ucelenou publikací k danému tématu. Zmínění autoři se snaží přispět k formování antropologie těla a systematicky budovat její teoretické a metodologické základy.

3 Lidské tělo jako kulturní jev

Předmětem následující kapitoly je analýza lidského těla v perspektivě kultury. Tělo tak lze studovat na třech strukturálních úrovních: na úrovni artefaktu, sociokulturního regulativu (normy) a ideje (významu). Tři stanovené strukturální úrovně můžeme uchopit pomocí procesů, jimiž je lidské tělo upravováno, disciplinováno a semiotizováno. V tomto kontextu lze lidské tělo chápat jako univerzální prostředek kultury, který je v rozmanitých sociokulturních systémech v čase a prostoru uchopován rozdílnými způsoby s ohledem na jeho biologickou, sociální a kulturní dimenzi.

Ve vlastní bakalářské práci věnuji pozornost rozboru jedné z výše uvedených dimenzí lidského těla (artefaktu), jež je chápáno jako produkt biologické evoluce, který je na druhé straně tvořivým způsobem redesignován jako kulturní jev.

3.1 Proměny vnímání lidského těla v historickém diskursu

Jak uvádí Elias (Elias in Goff 2006, 21-23), dějiny každé společnosti se zračí v dějinách každého jedince a tělo je zároveň místem, sídlem a činitelem civilizačního procesu. Podle Foucaulta je tělo v bezprostředním zasetí vztahů moci, Durkheim zase chápe tělo jako činitel individualizace. Pohledy na tělo a tělesnost se v různých paradigmatech i historických obdobích značně liší, přičemž se neustále točí kolem shodných témat: vztah duše a těla, moci a těla, těla, institucí a ideologie. Jean Claude Schmitt (2008, 27) například uvádí, že „...od 5. století všechno, co se ve středověké Evropě týkalo ideologií či institucí, se točilo kolem otázky těla“.

V antice byl kladen důraz na krásu mužského těla a jeho kvalitní údržbu. V původních olympijských hrách, jejichž začátek datujeme do období sedmého století př. n. l., muži soutěžili nazí, aby divákům mohli předvést všechny kontury svalů rýsující se na jejich tělech. Antický ideál *kalokagathia* totiž vyjadřuje touhu po harmonickém souladu a vyváženosti tělesné i duševní krásy a ctnosti. Co je krásné, je dobré, zatímco to, co krásné není, nemůže být ani dobré. Olympijské hry tedy nebyly pěstovány zdaleka pouze jako sportovní záležitost, ale také z důvodu oslav krásy lidského těla a na počest řeckého boha Dia. Ve starověké Mezopotámii bylo věnováno mnohem více péče úpravě účesu, líčení a manikúře, než péči o tělesné proporce, v Egyptě se zase upřednostňovala hygiena (podrobněji viz Fialová 2006).

V západním světě existuje velmi dlouhá tradice v myšlení, která započala již Platónem, a vymezila člověka jako oduševnělé tělo. Aristoteles oproti tomu došel k názoru, že duše je od těla neoddělitelná.

Zatímco východní kultury kladou důraz na život v souladu duše a těla, západní kulturní okruh se snaží je neustále oddělovat jako dvě odlišné a protikladné entity. Princip duality těla a duše tak, jak jej známe od Descarta, pak přináší logicky i další páry binárních opozic, v jejichž dimenzích jsme zvyklí myslet. Jedná se například o dvojice ženské-mužské, levá-pravá, dobro-zlo, apod. Podobně lze pracovat i s orgány, které určují naši pohlavnost. Až do 18. století totiž pohlaví neodkazovalo na dvě odlišná těla, mužské a ženské, ale na jedno tělo, které má dvě formy, stojící v hierarchickém vztahu. Dokonalejší forma (mužské tělo) má orgány vytrčené z těla ven, zatímco méně dokonalá forma (ženské tělo) disponuje stejnými orgány uvnitř těla (Bourdieu 2000, 17–18). Vaječníky a varlata tak byly po dva tisíce let považovány za fyziologicky totožné orgány a byly označovány stejně (podrobněji viz Laqueur 1999).

S pádem římské říše a vzestupem křesťanství se začal diametrálně měnit vztah k tělu i k jeho zobrazování. Křesťanství tělo střídavě glorifikuje a potlačuje. Ve středověku se utváří stát a moderní město, pro něž je tělo (*corps*) tou nejpřesnější metaforou a paralelou a jehož instituce tělo formují. Vztah k tělu je ve středověku paradoxní. Středověk je stručně řečeno zaujat tělesnými otvory, šňávami a překračováním hranic.

Křesťanští umělci ztvárňovali tělo jako nedokonalé a nečisté. Stále častěji se začínalo objevovat výhradně oděné a zdůrazňující hanbu Adama a Evy, ale také skromnost a strádání, které demonstuje tělo Kristovo. Simone de Beauvoir v knize *Druhé pohlaví* uvádí, že tělesnost a feminita nacházejí svůj výraz v pasivitě a oběti Ježíšova ukřižování. Bůh (tj. muž) zde nabývá původní ženské role (podrobněji viz Beauvoir, 1967). Tělo pro sv. Augustina (354-430) představuje břemeno duše, které komplikuje a zamezuje navázání vztahu s Bohem.

V průběhu renesance se znovu začala obnovovat důvěra v člověka, jeho tělo i schopnosti. Tělo se stává dokončeným dílem a odděluje se tak od všeho ostatního, od okolního prostředí i od ostatních těl. Renesanční umělci znovu začali pro svou práci čerpat inspiraci z antiky, jejíž podstatu propojili s křesťanskou symbolikou. Za předchůdce renesančního umění je považován Giotto di Bondone (1267-1337), který do malířství vnášel nový kompoziční postup. Zobrazování těla se v renesanci oprostuje od

gotické plošnosti a začíná nabízet realistické tvary i perspektivu, zobrazována je nahota a oslavována krása lidského těla.

Jako první systematicky analyzoval problém vztahu duše a těla v kontextu mechanistické teorie přírody René Descartes (1596-1650). Jeho dualismus separuje duševní pochody od fyziologických stavů těla. Jedná se o přístup zcela odlišný od platonického dualismu. Oba filosofové se sice shodují v tom, že lidská bytost se skládá ze dvou protikladných substancí, ovšem pro Platóna tělo představuje princip touhy, zatímco duše přináší řád. Karteziánské spojení těla s myslí umožňuje uvědomění si spojení s tělem a také fakt, že toto spojení je zdrojem zmatků. Zatímco platonský přístup se oba protikladné principy snaží spojit v harmonický celek, karteziánská analýza tento dynamický prvek nahrazuje introspekci. Descartes také převrací aristotelské pojetí vztahů těla a mysli. Duši, která je u Aristotela principem života, nahrazuje myšlením. Podle Aristotela sdílejí rostliny, zvířata i lidé stejný základ, ale Descartes tuto kontinuitu mezi funkcí lidského myšlení a ostatními živočišnými funkcemi popírá. Tělo pro něj neznamena dynamický celek, ale prostorový mechanismus, skládající se ze součástí. Tělo je tedy zkrátka nástrojem mysli. Odklonem od tradičního pojetí tak Descartes uvolnil cestu modernímu subjekt-objektovému paradigmatu.

Existenci na tělu nezávislé duše o století později odmítl francouzský lékař a filosof Julian Offray de la Mettrie (1709-1751). Na základě vlastní zkušenosti s dopady horečky na lidské vědomí usoudil, že vlastnosti připisované duši jsou ve skutečnosti výsledky biologických aktivit mozku. Tělo a duše jsou tedy jediný organický celek. Co bylo dříve nehmotným božským principem, nazývá La Mettrie tzv. osvíceným strojem. Autonomní duše podle něj neexistuje. Lidské tělo i těla ostatních živočichů jsou komplexem mechanických systémů, jejichž hnací silou je pohyb. Pokud existuje nějaká duše, je spíše důsledkem tělesných pochodů, a nikoli jejich původcem. (podrobněji viz La Mettrie 1958, 1959)

Pohled na lidskou krásu se v baroku příliš nezměnil a v centru zůstal zájem o harmonii proporcí postavy. Lidská kůže ovšem dostává v Evropě novou dimenzi využití. Na kontinent se totiž dostává fenomén tetování, a to díky zámořským cestám. Roku 1774 přiváží James Cook (1728-1779) z jedné ze svých cest potetovaného domorodce jménem Omai ze Společenských ostrovů. Ten se stává vzorem nejdříve pro vysokou šlechtu, jejíž členové touží po stejné ozdobě, jakou disponuje domorodý muž, a tak se z tetování stává módní výstřelek. Postupně se původní symbolika přivezená z

primitivní kultury mění v novodobé módní typy ornamentů, jakými se stávají především meče, srdce, dýky apod. (srv. Fiksa 2011, 12; Rychlík 2005)

Na přelomu 18. a 19. století dochází k zajímavým proměnám v přístupu k tělu z hlediska moci tak, jak to ve svém díle *Surveiller et punir: Naissance de la prison* (Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení 1975) popisuje Foucault. Autor rozebírá „...praxi vězeňství, jejímž důsledkem byl vznik věd o člověku a jež dala člověku a společnosti formu, kterou lze podrobit objektivnímu (archeologickému) zkoumání.“ (Dreyfus-Rainbow 2002, 22) Foucault popisuje, jak se měnil způsob trestání v průběhu staletí od dnes již opovrhovaného veřejného týrání a mučení těla, po aktuální přístup k trestání, které se stalo tou nejskrytější součástí trestního procesu a začalo se odehrávat výhradně za zavřenými dveřmi (Foucault 2000, 33–66). Podle Foucaulta na konci 19. století „zmizelo tělo jako hlavní terč trestních represí“ (Foucault 2000, 39), tresty se začaly přizpůsobovat individualitám provinilců a začaly se tak soudit duše delikventů. Na přelomu 18. a 19. století vznikly nové trestní zákoníky (Prusko, Francie, Rakousko, Pensylvánie) a přišel tak na řadu i nový věk justice. Mučení zaniklo, v soudních procesech se zavedla funkce poroty, přičemž byl definován zásadně nápravný charakter trestu, který se nově přizpůsoboval individualitě viníka.

Během viktoriánské éry se mění ideál těla a opálený svalnatý muž se nově stává symbolem pracující třídy. Takové tělo pak odráží způsob života tvořený tvrdou prací odváděnou venku (podrobněji viz Veblen 1999). V dnešní době je vypracované a opálené tělo výrazem dostatku volného času i peněz, které je mu ochoten jeho majitel věnovat. Naopak, nižší společenská třída tenduje spíše k chorobám jako je obezita nebo cukrovka. Pružné tělo totiž znamená, že daný jedinec si může dovolit kupovat zdravé potraviny a disponuje dostatečným množstvím volného času pro navštěvování tělocvičny. Na dvou rovinách lze komentovat i tělo ozdobné: buď jej lze vnímat jako tělo opečované majitelem, který má zájem, čas i finanční prostředky do těla investovat a tak naplňovat některou ze svých motivací, v opačném případě se (kriminální typ tetování, viz s. 31) jej lze interpretovat jako pozůstatek nechvalného období, nebo celkového stylu života jedince.

Ačkoli postmoderní doba deklaruje vysokou otevřenost vůči všemu netradičnímu, novému a kybernetickému, není výjimkou, že se stále setkáváme s odsuzujícími hlasy na jakkoli vzhledově odlišné lidské jedince, kteří se ke své vlastní rozdílnosti rozhodli sami. Stále nejsme schopni respektovat jinakost, naopak, naše mainstreamové smýšlení dosahuje vrcholu a v chaosu a nadmíře informací již nejsme

schopni přijímat další jinakosti. Snažíme se krkolomně vracet ke kořenům našeho žití, ale nejsme ochotni připustit, že bychom při této pouti museli překonávat cizí odlišnosti. V postmoderní společnosti zkrátka roste individualita, ale významně se ztrácí identita. I to je možná důvodem takového nárůstu tendence lidí zdobit svá těla a tak se hlubinně navracet ke kořenům. Důvodem mohou být i současná vědecká paradigmatata. Tak například psychologická věda po staletí ochuzuje tělo o dimenzi přírody (podrobněji viz Metzner 2012). Tělu nelze rozumět jako pouhé prostorové entitě vymezené pokožkou a nezasahující do dalších těl. I proto považuji za nutné do tématu zahrnovat kulturně antropologický pohled, který dává interdisciplinariť našeho těla jako fenoménu jistou koncepci, aniž by mu bránil v jeho šíři.

3.2 Tělo a identita

Jak známo, vývoj identity probíhá u člověka již od raného dětství. Interakce biologického vlivu a našeho okolí na vývoj identity jedince začíná dokonce již v prenatálním období jako souhra nitroděložního prostředí s genetickou výbavou. Svou pohlavní rozdílnost si dítě začíná uvědomovat již kolem 18. měsíce věku (Poněšický 2008, 15). Jeho okolí mu v rámci vývoje poskytuje podněty, které jeho genderovou roli potvrzují a následně i samo začíná ve svém přirozeném prostředí reagovat na incentivy kompatibilní s touto rolí. Až do poloviny 20. století byla všeobecně uznávána taková představa, že psychické rozdíly mezi oběma pohlavími jsou určeny výhradně tělesně, přičemž tělesnost je determinována biologicky na pozadí genetické výbavy a hormonálních vlivů každého jedince. Novější sexuologické a psycho-neuro-endokrinnologické výzkumy ovšem začaly tuto představu relativizovat a poukázaly na ne zcela jasnou spojitost biologických vlivů na vývoj mužské nebo ženské identity. V šedesátých letech minulého století probíhal bouřlivý společensko-politický rozvoj, který mimo jiné vedl ke zdůraznění téměř jednoznačného vlivu kulturních a psychosociálních faktorů na tuto problematiku. (podrobněji viz Poněšický 2008, 14-20) Takový úhel pohledu na problém pohlavních rozdílů se je snaží co nejvíce eliminovat. Pohlavní rozdíly se podle minimalistů vyskytují pouze v některých situacích a je možné je odstranit změnou sociálních podmínek. To znamená, že nejsou důsledkem biologických rozdílů mezi muži a ženami. (Lippa 2009, 21-23)

Už Sigmund Freud (1856-1939) prohlašoval, že psychologie ženy je mu záhadou. Psychoanalýza vysvětlovala dlouho pouze mužský vývoj. Až v pozdějších letech své vědecké práce se Freud začal orientovat i na psychický vývoj žen, protože si

povšiml jeho odlišnosti. Pro vysvětlení procesu utváření *superega* u dívek rozvinul teorii kastrální úzkosti, která tvoří analogii k teorii oidipovského komplexu u hochů. Skutečnost, že ženám chybí penis, podle Freuda vede k nedostačivému vnímání vlastní pohlavní fyziologie, kterou si ženy vykládají jako důsledek kastrace. Ženské *nadjá* je proto vždy kompromisní a odlišnost žen tak vede k jejich nevyhraněnosti a přecitlivělosti, tzn. k vývojovému selhání. Žena je ve Freudově teorii definována svým nedostatkem a muž pro ni představuje dokonalost (Gilligan 2001, 35). Výzkumy však ve skutečnosti potvrdily pouze čtyři obecné charakteristiky (mimo té fyziologické), které odlišují muže od žen: větší agresivitu, lepší prostorovou orientaci a tendenci k nevybíravému sexuálnímu chování u mužů. U žen se jedná naopak o prosociální, demokratické chování a lepší verbální schopnosti v oblasti řečové plynulosti (podrobněji viz Poněšický 2008, 14; Lippa 2009, 21-34). Dále se hovoří o rozdílnostech v oblasti morálního rozhodování (podrobněji viz Gilligan 2001). Už Simone de Beauvoir (1908-1986) proslavilo tvrzení, že ženou se člověk nerodí, ale stává (Butler 2003, 24). Analogicky lze přistupovat k vývoji sexuální identity muže. Sociokulturní normy zkrátka lidské tělo utvářejí již v jeho nejranější podobě, přičemž v každém věku očekáváme od našich těl něco jiného. V období dospívání definitivně přijímáme, internalizujeme a externalizujeme mužské a ženské role, formujeme a především experimentujeme se vztahy ke svému i opačnému pohlaví a samozřejmě především ke svému tělu. Tak například mayské dívky byly vychovávány ke skromnosti a ostýchavosti. Kdykoli potkaly muže, měly povinnost se k němu obrátit zády, či odstoupit stranou, aby mohl projít; když muži dávaly napít vody, klopily u toho zrak. Dodnes dokonce mayští mužové a ženy nejedí společně, nejdříve se totiž zpravidla nasatí muži a až poté přichází řada na ženy. (Morley 1977, 95-100)

Lze říci, že naše tělo tvoří základ naší identity. Identifikovat se s ním je jedním z nejtěžších úkolů, který během života zdoláváme. Vlastnosti připisované lidem disponujícím některými tělesnými charakteristikami, lze označit jako stereotypy, psychologický termín pro ovlivnění prvním dojmem nazýváme haló efekt. Tak například, lidem, kteří se hrbí, bývá častěji připisována nízká úroveň sebevědomí, zatímco vzpřímený postoj vyvolává opačné pocity. Často se též setkáváme s tendencí spojovat jednotlivé antropomorfní konstituční typy s jistými psychickými vlastnostmi. Atraktivnímu typu jsou tak velmi často připisovány vlastnosti, jako je vysoké sebevědomí, ale také sebestřednost, či arogance. Studentovi s brýlemi zase jeho učitel může připisovat vyšší inteligenční koeficient. Dospívající, který trpí nadbytkem

tělesného tuku, si mezi vrstevníky pravděpodobně vyslouží nálepkou lenocha, nebo neschopného jedince, který je ovšem družný a chytrý. Tetování bývá spojováno s rebelantstvím a vyvrhelstvím, podobně jako různé typy piercingů, či různé účesy jako je tzv. afro, číro, nebo dredy. Navarro a Karlins (2010, 125) dokonce výslovně uvádějí, že tetování by měl jeho majitel skrývat, pokud chce na své okolí působit pozitivně.

Sociolog Erving Goffman (1922–1982) ve své analýze stigmatu odhaluje, že všude, kde existují normy identity, existuje sociální proces zvládnání stigmatu. Podle Goffmana jsme posedlí dojemem, který na druhé děláme, a proto máme soubor důmyslných strategií, jak se ukazovat světu, aby nás přijal jako normální. Manipulujeme svými stigmaty a svou případnou stigmatizovatelností a cíleně filtrujeme, co, jak a komu sdělujeme. Diskrepance mezi virtuální a skutečnou identitou vyvolávají tendence k vytváření kontroly napětí (vůči diskreditovaným) a kontroly informací (vůči diskreditovatelným). Stigma je všeprostupujícím sociálním procesem, který v sobě obsahuje dvě role, jichž se každý alespoň v některé fázi života zúčastní. Normální a stigmatizovaný nejsou ani tak osoby jako spíše stanoviska. Následkem existence některých atributů se konkrétnímu jedinci může stát, že se stane stigmatizovatelným typem. Následně tedy bude nucen hrát roli stigmatizovaného v téměř všech životních situacích, následkem čehož o něm bude jedinec, označovaný jako normální, hovořit jako o stigmatizovaném. (podrobněji viz Goffman 2003)

Teorie labelingu čerpá z předpokladu, že lidská identita se utváří v procesu interakce jedince s ostatními. V symbolickém interakcionismu je kladen důraz na analýzu jazyka a symbolických významů, využívaných v procesech sociální interakce. Hlavním představitelem symbolického interakcionismu byl Georg Herbert Mead (1863–1931), který je autorem klíčového díla *Mind, Self and Society* (Mysl, já a společnost, 1934). Základem sociálního jednání je podle něj schopnost používat jazyk, učit se a pracovat se symbolickými znaky v jazyku obsaženými. Výsledné lidské jednání závisí na subjektivních významech, které lidé přisuzují svému okolí i sami sobě. Náš způsob jednání je zároveň do značné míry ovlivněn naším vlastním odhadem toho, jak si myslíme, že od nás ostatní očekávají, že se budeme chovat. Lidské chování je tedy konstruováno na pozadí subjektivního rozumění situacím a není primárně determinováno prostředím. Pod pojmem tzv. „zrcadlové Já“ chápe Mead význam důležitých osob v našem životě, které nám poskytují zrcadlo skrze sociální interakce a svými názory o nás formují naši vlastní představu o našem self („Self-idea“). Další pojem „zobecněného druhého“ klade ještě větší důraz na jazykové interakce a znamená,

že spíše než od konkrétních osob, přejímá člověk postoje k sobě samému od generalizované skupiny významných lidí, kteří na něj pohlížejí obdobně. Deviace je tedy definována jako produkt myšlenek, které lidé sdílejí, a deviantní nálepky jsou analyzovány jako sdílené významy, jež jsou přidělovány určitým osobám v rámci procesů sociální interakce. Deviaci tedy tvoří okolí, které stanovuje pravidla a určuje, že jejich překročení je mimo normu. (podrobněji viz Mead 1972).

Edwin Lemert (1912–1996) ve svých dílech dává sociální deviace do souvislosti s činnostmi institucí sociální kontroly. Sociální patologie se podle něj vymezuje časově a místně, protože co je považováno za deviantní zde, v jiném čase a prostoru může být společensky potvrzováno. Většina deviantního chování je podle něj reakcí na sociální situaci (především v případech kulturního konfliktu). (Munková 2004, 70) Lemert rozlišil dvě roviny deviace: primární a sekundární. O primární deviaci hovoří tehdy, když jedinec porušuje normy bez toho, aby se sám cítil jako deviant. Změna nastává prostřednictvím reakce společnosti na deviaci. Pokud je člověk společností identifikován jako deviant a začne být sankcionován, mluvíme o sekundární deviaci. Individuum se s novou rolí může postupně identifikovat a kvalitativně měnit své chování. Tak vznikne systematická deviace. Lemert tvrdí, že sociální kontrola vytváří nejméně tolik deviací, kolika se jí daří zabránit (Munková 2004, 75). Dílo *Outsiders* (Outsideři, 1963) Howarda Beckera (narozen 1928) popisuje, že v situaci, kdy je vynucováno dodržování pravidel, je osoba, která se tomuto systému nepodvolí, považována za outsidera. Deviace tedy není označením pro spáchaný odsouzeníhodný čin, ale souvislost aplikace norem ze strany ostatních vůči provinilci. Labeling podle Beckera vytváří sebesplňující předpovědi (Munková 2004, 84).²

To, jací jsme a jací chceme být, ovlivňuje do vysoké míry prostředí a společnost, ve které žijeme. Jedním ze zakladatelů psychologie Já byl i William James (1842-1910), který poprvé rozlišil Já jako poznávající subjekt a poznávaný objekt. Sebepojetí definoval jako součet všeho, co může člověk nazvat svým vlastním a rozdělil je na materiální, sociální a duchovní Já. Carl Rogers (1902-1987) pokládá sebepojetí za výsledek zvnitřnění podmínek hodnot, formujících se na základě interakcí s druhými lidmi, přičemž zdůrazňuje lidskou potřebu pozitivního sebepřijetí, která je naplňována prostřednictvím pozitivní zpětné vazby od druhých. V tomto konceptu pracoval Rogers s tzv. „reálným Já“ (aktuální vnímání sebe sama a sebehodnocení), ale také „ideálním

² Předchozí dva odstavce převzaty a upraveny z: SOUKUP, M., BALCEROVÁ, M. Antropologie těla. *Anthropologia Integra*. 2011, 2, 1, s. 36 – 37.

Já“ (individuální představa o tom, jaký by člověk chtěl být). (podrobněji viz Metodický portál RVP 2011)

Z uvedeného vyplývá, že identifikace s vlastním tělem je klíčovou součástí našeho sebepojetí a sebevědomí. Proto lze předpokládat vysokou důležitost úprav a ozdob těla pro jejich nositele, kteří svou identitu zakládají v mnoha případech právě na nich. Sebepojetí lze tedy rozumět jako entitě, která se utváří na pozadí bio-psycho-sociálních faktorů, podobně jako celá osobnost. Je vlastním pohledem na sebe sama, který obsahuje hodnotící soudy okolí, vlastní individualitu a schopnost rozlišovat podstatné a relevantní informace o sobě i druhých.

3.3 Lidské tělo jako artefakt

V této kapitole představíme tělo jako artefakt v širších souvislostech, než pouze v postmoderní etapě. Jednáme tak proto, aby si čtenář mohl uvědomit, o jak široké téma se jedná a jak hluboko zasahuje do historie lidského rodu.

Lidé v každé známé kultuře upravují svá těla a někdy se jedná o velmi drastické úpravy. Nechvalně známá je ženská obřízka, která je hojně rozšířená u afrických kmenů, a to zejména v severozápadní Africe (Egypt, Somálsko, Súdán), ale také v pomyslném pásu, který západovýchodně protíná africký kontinent od Senegalu po Somálsko. Pozornosti se jí dostalo i v Evropě. Již v roce 1827 prosazoval infibulaci německý lékař Karl August Weinhold (1782–1829) jako povinnou pro ty, kteří byli shledáni jako nevhodní pro reprodukci. Rovněž se doporučovala, aby se zabránilo masturbaci, která byla chápána jako zdraví nebezpečná (Pitts-Taylor 2008, 232-233).

Mutilace ženských orgánů jsou děleny do několika skupin podle toho, jaký je rozsah řezání genitálu, nebo sešití vagíny. WHO vypracovala systém třídění podle anatomického rozsahu řezání a podle toho, které části ženského genitálu se upravují. První typ obsahuje takové zákroky, při nichž se částečně nebo úplně odstraní klitoris. Pod druhou kategorií patří částečné nebo úplné odstranění klitorisu a labií minora a možné vyříznutí labií maiora. Stejně jako u prvního typu, také zde se podle rozsahu odříznuté části rozděluje na tři podskupiny. Jako třetí typ jsou podle WHO uváděny takové praktiky, jejichž záměrem je zúžení vaginálního otvoru jeho sešitím. Kombinuje se s prvním nebo druhým typem. Zúžení vaginálního otvoru je tedy dosaženo srůstem zbylých částí externích genitálií. Ve srůstu je ponechán pouze malý otvor pro odtok moči a menstruační krve. Tomuto typu ženské genitální mutilace se také říká faraonská obřízka neboli infibulace. Pod poslední kategorií se zahrnují všechny ostatní praktiky,

kteře sice nejsou obřizkou v pravém smyslu slova, ale modifikují ženské pohlaví orgány jiným způsobem (např. piercing klitorisu nebo labií, různé jiné propichování, nařezávání, leptání apod.). Amazonští Conibové zašívají při obřizce do vaginy ženám hliněné penisy, které odpovídají rozměrům penisu muže, se kterým jsou zasnoubeny. Součástí první noci s manželem je částečné znovuotevření ženy vagíny, které provede muž. Poté je vagina zcela otevřena až po porodu a po něm je žena opět infibulována. V některých částech Austrálie a Afriky jsou zase ženské vagíny uměle rozšiřovány a drásány, dokud nedojde ke spuštění menstruace (Weiss aj. 2010).

I když je obřezávání ženských pohlavních orgánů běžné v muslimských zemích, nemá náboženské důvody, protože islám jej nikde nenařizuje (Rahman-Toubia 2000). Tato praktika je někdy dávána do souvislosti s některými světovými náboženstvími, s nimiž ji ovšem nelze spojovat. Infibulaci praktikují muslimské i křesťanské společnosti v Africe. Ani v jednom případě není článkem víry. Jedná se o prastarou praktiku, kterou prováděly zejména africké kmeny v souvislosti s ženskými iniciačními rituály (podrobněji srv. Malina 2007, 2009, Skupnik 2007, Vrhel 2002). Tak například Mendové, kteří patří k nejvýznamnějším etnickým skupinám v Sierra Leone, provádějí ženskou obřizku v rámci rituálu dospělosti dívek. Po první menstruaci dochází na několik týdnů i měsíců k separaci dívek od společnosti. Dívky přestávají nosit dětské oblečení, oblékají krátké sukénky a tělo potírají bílým jílem. Krátce po separaci dívky podstupují obřizku, při níž se jim odstraňuje klitoris a malé stydké pysky. Důvodem k zákroku je přesvědčení, že se tím zvyšuje plodnost žen. Během tohoto období se dívky učí dovednostem a povinnostem, spojeným s rolí ženy a manželky. Inicie jako typ přechodového rituálu mění dívky v ženy, které se po ukončení iniciace vrací do společnosti jako potenciální manželky a matky (Haviland 1990, 370–371). Ženská obřizka má ovšem dramatické dopady na kvalitu sexuálního života žen, jejich reprodukci a nezřídka ohrožuje jejich zdraví a život. Proto se vedou mezinárodní kampaně za zákaz těchto praktik.

Drastické praktiky úprav lidského těla jsou však známé z mnoha dalších oblastí světa. Velmi dobře zdokumentované jsou například deformace chodidel čínských dívek, kterým byly lámány nártky tak, že mohly být prsty nohou zavinuty pod chodidlo. Dívky, které měly malá chodidla, muži považovali za velmi atraktivní, a proto rodiče zvyšovali tímto drastickým postupem jejich „krásu“. Tento zvyk se objevil již v 10. století a k jeho zákazu došlo v Číně až v první polovině dvacátého století, ale i tento zákaz byl běžně porušován.

Jako třetí příklad deformace a úpravy těla můžeme uvést horské kmeny Nové Guineje, kde si muži i ženy utínali články prstů vždy, když zemřel někdo z rodiny. Australský dobrodruh a zlatokop Michael Leahy (1901–1979), který se zřejmě jako první se svými pomocníky dostal do centrálních horských oblastí Nové Guineje, popsal své setkání s tamějšími obyvateli těmito slovy: „*Muži měli probodnutých až pět míst na těle, aby uchytili prasečí kly, kosti a ozdoby z křemene (...) Muži i ženy měli utnuté prsty, některým chyběla celá ruka. Zjistili jsme, že tyto amputace jsou smutečním zvykem a dozvěděli jsme se, že brňavka v lokti byla umrtvena úderem předtím, než byl prst odřat*“ (Leahy 1991, 8–9).

Všechny popsané případy naznačují, že lidskému tělu, jeho morfologii a fyziologii jsou v každé kultuře přikládány rozmanité významy. Lidské tělo je kulturně konstruováno a reprezentováno. Zřetelně to můžeme pozorovat na menstruaci. Ta je neutrálním fyziologickým jevem, který se stává v kultuře nositelem rozmanitých významů. Menstruující ženy jsou v některých kulturách chápány jako nečisté, jsou separovány, nebo se musí zdržet určitých činností. Na druhou stranu se v některých kulturách menstruace oslavuje, je symbolem plodnosti a života. Nabývá různých významů, je tabuizována i oslavována, stává se politickou i náboženskou entitou, ale nikdy není neutrální. Můžeme to ilustrovat na příkladu dvou novoguinejských kmenů. Australský antropolog Herbert Ian Priestly Hogbin (1904–1989) uskutečnil terénní výzkum u obyvatel ostrova Wogeo (severní břehy Nové Guineje, poblíž ústí řeky Sepik), jehož výsledky uveřejnil v monografii *The Island of Menstruating Men (Ostrov menstruujících mužů, 1970)*. Zde popsal rituál, při němž si muži pouštějí žilou krev nařezáváním penisu. Muži se tak symbolicky vyrovnávají vysoce ceněné ženské plodnosti (podrobněji viz Hogbin 1970).

Takové praktiky mají své analogie na mnoha místech Melanésie. Tak například příslušníci kmene Awa (provincie Eastern Highlands) věří, že růst těla je procesem vysychání těla, které chápou jako proměnu tekutin na maso. Tělo se tak stává pevnější. Proto pocení rozumí jako růstu, formování a posilování těla. Obdobně chápou i krvácení. Krev se skládá z tekutiny a vláken, které napomáhají růstu masa. Při krvácení dochází jen k odtoku tekutiny, ale fibrózní části zůstávají v organismu. Proto se při iniciačních rituálech mladíkům opakovaně probodávají tkáň v nosních dírkách, aby z nich krváceli. Současně dochází k nařezávání genitálií. Příslušníci tohoto kmene totiž věří, že mužské genitálie jsou jako samostatné tělo s hlavou (žalud) a vnitřními orgány (varlata). Pro nařezávání žaludu je analogické krvácení z nosních dírek a rovněž

podporuje růst, formování a posilování těla (Newman – Boyd 1982, 253–258). Menstruační krev je v očích příslušníků tohoto kmene chápána jako vysoce nebezpečná. Ženy musí při prvních známkách menstruace zanechat všech běžných aktivit a odebrat se do menstruační chýše, kde zůstanou až do konce menstruace. Než se připojí ke společnosti a začlení se opět do běžného života, musejí podstoupit očištnou koupel v potoce, kde zanechávají i listí a mech, které během menstruace používaly jako hygienické prostředky (Newman – Boyd 1982, 280).

Upravování a zkrášlování těla prostřednictvím často bizarních technik je typické pro všechny známé kultury. Americký kulturní antropolog Horace Miner (1912–1993) v jedné ze svých studií popsal rituály, které praktikují příslušníci kmene Nacirema, kteří jsou posedlí krásou lidského těla a vyznávají kult mládí. Jejich kultura se orientuje na rituály, kterými tráví velkou část dne. Miner obecně popisuje jejich kulturu následujícími slovy: „*Podstatou víry, která stojí v základu celého systému se zdá být, že lidské tělo je ohavné a s přirozeným sklonem ochablosti a nemoci. Pro člověka uvězněného v takovém těle je jedinou nadějí zamezit těmto typickým rysům užíváním mocných vlivů rituálu a obřadu. Každá domácnost je vybavena jednou nebo více svatyněmi zasvěcenými tomuto záměru*“ (Miner 1956, 503). V těchto svatyních se odehrávají složité a tajuplné rituály, které provádí každý příslušník kmene v soukromí a zpravidla bez svědků. Ve svatyních jsou zvláštní skříňky, v nichž se uchovávají mocné tinktury, masti, oleje, prášky a podobně. S nimi se uchovávají i zvláštní artefakty, které se používají při aplikaci těchto mocných prostředků pro zachování nebo posílení zdraví a krásy. Zvláštní pozornost věnují Naciremové ústům, protože věří, že ústa jsou klíčová pro všechny typy sociálních interakcí. Proto mají panickou hrůzu z vypadávání a kažení zubů, stejně jako z krvácejících dásní. Jsou přesvědčení, že by je kvůli špatnému chrupu a nezdravým ústům opustili přátelé a nezískali by nikdy lásku. Proto při denních rituálech ve svatyních věnují ústům zvlášť pečlivou pozornost. Naciremové jsou zkrátka posedlí dojmem, který jejich tělo vyvolává. Dominantním kulturním vzorcem je u nich krása a mládí.

Miner svou studií *Body Ritual among Nacirema* (Rituál těla mezi Naciremy, 1956) ukázal, že i západní kultura má, podíváme-li se na ní z odstupu, bizarní rituály a praktiky. Typický Nacirema je totiž typický Američan, Miner jen napsal slovo Američan (orig. American) pozpátku. V zásadě platí, že každá známá kultura adaptuje lidská těla svých příslušníků takovým způsobem, aby odpovídal standardním představám o lidském vzhledu. Do této strukturální úrovně proto patří nejen všechny

typy úprav lidského těla od změny morfologie po modifikaci zevnějšku pomocí kosmetiky či oblékání. Jinými slovy, každý jedinec se rodí do nadindividuálního kulturního kontextu, kterému musí přizpůsobit vzhled svého těla.³

Jedním z nejrozšířenějších typů zdobení těla v postmoderní společnosti je tetování. Tetování se v posledních patnácti letech rozmohlo především ve vyspělých zemích, avšak jeho dějiny jsou mnohem delší. Tento typ zkrášlování těla se používá již přes třináct tisíc let po celém světě (srov. Navarro-Karlins 2010, 125; literatura však uvádí, že nejstarším doloženým tetovaným člověkem je tzv. Ötzi, jehož tělo je staré kolem pěti tisíc let, podrobněji viz kap. 4.1). I přes jeho dlouhou historii je tetování v dnešní společnosti vnímáno jako cosi, co identifikuje jedince jako přívržence nižší společenské vrstvy. Tak například byly provedeny výzkumy, které dokazují, že američtí soudní porotci považují svědka s tetováním za méně důvěryhodného, než svědka bez podobných ozdob. (Navarro-Karlins 2010, 125) Všimněme si, že se do módy dostávají téměř výhradně praktiky, které byly již v minulosti otestovány přírodními národy. Například tetování bylo dříve zcela běžné, což dokazuje nejstarší dochovaný nález na těle Ötziho (viz kapitola 4.1), později začalo být považováno za znak společenské spodiny (viz např. Dalrymple 2005) a nyní se situace opět mění. Také například zmíněné amputace prstů, jejichž původ leží v uctívání mrtvých, se dnes používají jako jeden z trendových prvků zdobení těla. Tetování též původně disponovalo rituální, magickou, léčebnou či identifikační funkcí, zatímco v moderní době čím dál více převládá jeho nejzjevnější význam, který je především dekorativní a estetický.

Modern primitives (urban primitives) jsou asi nejznámější subkulturou, jejímiž členy jsou lidé z rozvinutých zemí, kteří se zabývají modifikacemi a zdobením těla s odkazem na rituály a obřady preliterárních kultur (viz kapitola 4.4). Motivací pro jejich počínání je často například osobní růst, naplnění přechodového rituálu, nebo též pouhá zvědavost. Typy přechodových rituálů popisuje v knize *Lidské vědomí a tajemství smrti* velmi poutavě českoamerický psychiatr Stanislav Grof (narozen 1931). Věnuje se zde především tématu umírání v různých kulturách a souvisejícímu přechodu ze života do smrti za pomoci změněných stavů vědomí ať již za pomoci drog, šamanismu, nebo rituálů.

V článku *Magical Hair* (Kouzelné vlasy, 1957) pojednává Edmund Leach o vlasech jako o skutečné dominantě přechodových rituálů napříč kulturami. Stupně

³ Předchozích osm odstavců přejato a upraveno z: SOUKUP, M., BALCEROVÁ, M. Antropologie těla. *Anthropologia Integra*. 2011, 2, 1, s. 32 – 33.

přechodového rituálu odpovídají různým fázím zralosti, různým typům dovoleného sexuálního chování i různé úrovni společenské moci. Vlasy poměrně často zastávají funkci veřejného symbolu, který poměrně explicitně vyjadřuje sexuální význam. Významné změny v upravování účesu doprovází často změny sexuálního stavu, které nastávají například v pubertě, nebo v manželství.

Přechodové rituály jako první popsal německý antropolog žijící ve Francii Arnold van Gennep (1873-1957) jako obřady, které existovaly ve všech známých preliterárních společnostech a mají svůj specifický průběh. Při přechodovém rituálu dochází ke změně sociálního stavu jeho účastníka (Malina aj. 2009). Obřady se týkají zpravidla smrti, sexu nebo narození. Zasvěcování při nich prožívají velmi silné emoce a přílivy perinatální fyzické energie, která je zakotvena v nevědomí (podrobněji viz Grof 2009). Tyto typy rituálů jsou většinou založeny na některém druhu modifikace, úpravy a zdobení těla, který má napomoci kýžnému procesu. Grof ve zmíněném díle popisuje například rituál Okipa, který provozuje kmen Mandanů ze severní Ameriky od povodí řeky Missouri. Ten spočívá v uvedení mladíků do dospělé pozice bojovníků. Rituál se provádí tak, že se hochům zapíchají háky do masa na těle a ti jsou poté nuceni běhat se závažím do kruhu, dokud se nezhroutí vyčerpáním. Pokud se zhroutí dříve, než se jim vytrhnou z těla háky, jsou vláčeni po zemi, dokud se tak nestane. Takové rituály jsou v preliterárních společnostech nedílnou součástí sociálního života, posilují společenskou solidaritu, sounáležitost a zvyšují psychickou a tělesnou odolnost.

Někteří soudobí experti považují tetování a další typy zdobení a modifikace těla, jakými je například piercing, pocketing nebo skarifikace, za způsob sebepoškození a sociálně patologický jev. Jedná se podle nich o „...záměrné fyzické narušení vlastní tělesné integrity, s možným cílem cítit se lépe nebo fyzicky označit tělo, jako připomínku určité závažné události nebo změny v životě jedince. Tělesná modifikace i záměrné sebepoškození shodně mohou poskytnout konkrétní fyzický důkaz prožívané krize (...) zmírnit pocity odcizení (...) a převést pasivní zkušenost do aktivní reality“ (Kriegelová 2008, 158). Domníváme se, že takový pohled na věc je příliš zúžený. Pokud bychom totiž zmíněnou problematiku nahlíželi tímto způsobem, podobný význam by potom mělo i stříhání vlasů, vytrhávání obočí, líčení, nebo další zásahy do tělesného vzhledu, které jsou však společensky přijímané a Mary Douglasová by je tak označila za čisté. Navíc, důsledky sebepoškození bývají pro okolí spíše skrývány a tabuizovány, sebepoškozovatel není na své výtvoře zpravidla příliš pyšný a není jeho cílem je využít jako kráslicí prvek. Pro sebepoškození je klíčové zažívání stavu bolesti. Navíc je

třeba si uvědomit, že za sociálně patologický jev lze takové jednání považovat pouze v konkrétním sociokulturním kontextu a to jedině tehdy, je-li pro nás právě sociokulturní kontext dominantním paradigmatem chápání člověka ve světě.

Výzkumy anglického psychiatra Salvadora Cenicerose (1998) však dokazují zajímavou existenci korelace mezi tělesnou modifikací a poruchami příjmu potravy u žen. Bylo zjištěno, že jedinci s tetováním a piercingem sice neměli větší množství depresivních symptomů než jedinci bez modifikací, ale častěji se u nich vyskytovalo záměrné sebepoškozování, trpěli ve větší míře úzkostmi a měli za sebou kriminální minulost (podrobněji Kriegelová 2008, 24). V tomto případě tedy můžeme sledovat další prolnutí úprav a disciplinace lidského těla, tentokrát však v rovině patologie.

Jak vyplývá z výše uvedeného, fenomén zdobení, modifikování a dalších úprav těla se line celou lidskou historií a zároveň všemi kontinenty. Tělo bylo a je používáno jako projekční plátno a artefakt od nepaměti a pravděpodobně tomu ani nikdy nebude jinak. Jde o kulturní univerzálii, které je třeba věnovat pozornost především proto, že skrývá mnoho konsekvencí důležitých pro pochopení lidského jedince, ale i celých lokálních kultur, ba dokonce celého rodu *Homo*.

4 Úpravy těla a jejich význam v postmoderní společnosti

Zatímco tradiční společnost je společností založenou na akcentaci významu primárních sociálních institucí, vazeb na komunitu, rodinu a vlastní kořeny, společnost moderní zbavuje jedince těchto pout a se získáním svobody tak dochází i ke ztrátě jeho identity a jasného ohraničení životního prostoru. Jednotlivec musí usilovat o vybudování vlastního místa ve společnosti, které bylo v tradiční společnosti často definováno předem. Jednání jedince je ovlivňováno odlišnými faktory, než tomu bylo dříve v tradiční společnosti. Úpravy těla jsou jedním ze signifikantních znamení změny přístupu jedince k sobě, společnosti a kultuře. V postmoderní společnosti je na vzhled lidského těla kladen maximální důraz, tělo se stává symbolem sociálního statutu, postoje k sobě samému i ke světu, tělo nosí významy. Proto se v následujících odstavcích budeme zabývat tím, jakým způsobem postmoderní člověk přistupuje ke svému tělu a snaží se jej upravovat tak, aby odpovídalo požadavkům, jež na něj klade společnost, ve které se narodil.

V zásadě platí, že každá známá kultura adaptuje lidská těla svých příslušníků takovým způsobem, aby odpovídala standardním představám o lidském vzhledu. Do strukturální úrovně artefaktu proto patří všechny typy úprav lidského těla od změny morfologie po modifikaci zevnějšku pomocí kosmetiky či oblékání. Jinými slovy, každý jedinec se rodí do nadindividuálního kulturního kontextu, kterému musí přizpůsobit vzhled svého těla.

4.1 Proč lidé zdobí svá těla?

Touha líbit se reprezentuje typicky lidskou vlastnost, která je velmi často zodpovědná za různé tělesné modifikace a úpravy, jež jsou ochotni jednotlivci nebo i skupiny podstupovat. Tato vlastnost nás též odlišuje od zvířat. Jak uvádí britský zoolog, etnolog a antropolog Desmond Morris (narozen 1928) ve svém díle *The Naked Ape* (Nahá opice, 1967): „*Zkrášlování těla k účelům sexuální, útočným nebo společenským je u nahé opice rozšířený jev... Zdá se, že tetování, holení, vytrhávání chlupů, střihání nehtů, provrtávání uší a primitivnější formy ozdobného zjizvování mají původ v prostých upravovacích činnostech.*“ (Morris 1971, 123) I když estetický význam těchto úkonů dnes patří mezi nejdominantnější, zdobení může mít i funkci magickou, rituální, hygienickou, rozlišující kmenovou příslušnost, sociální stratifikaci společenstva, ovlivňující sexuální přitažlivost, apod. Různé zdobení těla je praktikováno

fakticky ve všech známých kulturách a společnostech a jedná se tedy o kulturní univerzálii.

Všechny etnické skupiny světa se o svá těla starají, myjí je, či jinak čistí (v poušti pískem, v Arktidě se používá parních lázní) a svou pokožku ošetřují a zvýrazňují své přednosti. Je tomu tak již od dob pravěku. Ve zdobení těla pokračovaly i tzv. přírodní národy (preliterární společnosti). Tetování bylo tradičně spjato s přechodovým rituálem spojeným s některým ze zlomových okamžiků života. Jako příklad iniciace lze uvést například „*vstup do tajné společnosti žen Bundu v Africe je doprovázen pomalováním novicky bílou barvou, obřezáním a tetováním v okolí pupku. Přijatá dívka pak nosí usušený kousek klitorisu na ruce jako náramek*“ (Bellinger 1998, 38). Systematickým studiem přechodových rituálů se zabýval především již výše zmíněný německo-francouzský etnolog Arnold van Gennep, který rozdělil tři fáze samotného přechodu. První částí je rituál odloučení od minulého stavu (preliminarita), následuje fáze prahovosti (pomezí – marge) a třetí součástí je tzv. přijetí, sloučení (postliminarita). Jedinec je „znovuzrozen“, přechází do jiného stavu svého bytí. Důležitou součástí přechodových rituálů je obřadné provedení, předem daná sekvence úkonů, a často i bolestivá a permanentní památka na uskutečněný rituál (podrobněji viz van Gennep 1997). Za snahou odlišit své tělo od přírodní říše však jistě nestojí jen touha po kráse a líbivosti. Člověk se zkrátka již odedávna snažil získat pocit převahy a vítězství nad přírodou.

Třetím důvodem ke zdobení lidského těla jsou pohnutky magické, respektive náboženské. Náboženství můžeme definovat jako: „*system věr, představ, rituálů a vztahujících se symbolů, které činí svět a život srozumitelný a smysluplný*“ (Soukup 2009, 162). Náboženský člověk skutečně věří, že jej jeho ozdoba ochrání před zlými silami, nemocmi, neúrodou, či jiným neštěstím. Spojení tetování a medicíny je známo již z arktických oblastí. Tak například nejstarší známý tetovaný člověk, tzv. Ötzi, byl objeven turisty v Alpách 19. září 1991 (podrobněji viz Spindler 1998). Někteří autoři uvádějí, že stáří jeho těla se odhaduje 3500 let (viz Fiksa 2011, 11), přesvědčivější zdroje uvádějí 5100-5350 let (např. Rychlík 2005, 61). Na jeho kůži rozbory odhalily zachovalé tetování, k němuž se tenkrát využíval pigment vytvořený z uhlí a vody. Ötziho tetování je vyvedeno v podobě čar a křížků a je umístěno nejčastěji v oblasti kloubních spojení a z velké části v místech akupunkturálních bodů ovlivňujících odolnost vůči zimě a chránících před kloubními záněty (srv. Fiksa 2011, 8-9, Rychlík 2005, 61-63). Před nalezením Ötziho byla za nejstarší potetovanou lidskou bytost pokládána kněžka Amunet, kterou lze zařadit do období Střední říše (2040-1780 př. n. l.) (viz Rychlík 2005, 63).

Primitivní vytetované tvary související s vírou v jejich magické účinky nalezneme i v jiných kulturách. Například Berberové využívají vytetovaných křížků jako symbolu pro zastavení bolesti hlavy, proti dalším onemocněním si nechávají tetovat jiné jednoduché tvary (obdélníky, čtverce apod.) Vytetovaný kruh například označí postižené místo na těle a tím nemoci znemožní její šíření. (Fiksa 2011, 10)

Sociálně skupinová funkce tetování je též velmi podstatná. Znamé jsou například vytetované ozdoby členů motorkářských, či pouličních gangů, v Japonsku a Rusku zase bývá tetování spojováno s příslušností k mafii. V Japonsku potetovaný muž dokonce nesmí vstupovat do veřejných lázní, protože je jasně spojené se zločinností a činností v Jakuze (Talalaj 2001, 18). Všechny jmenované aspekty lze považovat za zásadní, jelikož dohromady tvoří jedinečnou součást každé společnosti.

4.2 Psychologické aspekty zdobení lidského těla v postmoderní společnosti

Na otázku po motivaci ke zdobení vlastního těla zcela jistě neexistuje jasná, jednoduchá a jediná odpověď. Těchto motivací je mnoho a jsou velmi individuální a dle našeho názoru úzce souvisí se sebepojetím jedince. Velmi obsáhlou inspirací a studnicí osobních příběhů a specifických motivací ke zdobení těla může být například webová stránka www.bme.com, na které se vyskytuje bohatý archiv výpovědí takto zdobených lidí.

Když uvažujeme o zdobení těla, především pak technikou tetování, je nutné si uvědomit, že neexistuje pouze jeden proud v provozování tohoto řemesla. Pausálně přistupoval k tatuáži například autor teorie tzv. zločinného člověka, italský lékař Cesare Lombroso (1835-1909): „*Lombroso považoval tetování za znak vrozené zločinnosti...Tetování odráží necitlivost zločinců k bolesti stejně jako jejich atavistickou lásku k ozdobám*“ (Gould 1998, 152-153). Jak již bylo řečeno výše, tetování dlouho bylo, a v častých případech stále je, spojováno s kriminálními živly. Ovšem v dnešní době jsou motivace a významy tetování zcela jiné, proto je třeba uvažovat alespoň o dvou typech tetování, které můžeme nazvat například jako kriminální a nekriminální. V obou případech samozřejmě může tetování i jiné ozdoby těla sloužit jako obranný či kompenzační mechanismus v náročných situacích. Může zde jít o snahu vyrovnat se s vlastní agresivitou, utváření vlastního systému hodnot, projevení vzdoru, apod.

Záliba ve zdobení těla se může vázat i na sexuální úchytky, především na masochismus či fetišismus. Tyto mohou vést až k závislosti, která se v případě fetišismu projeví sbíráním dalších a dalších motivů, v případě masochistických sklonů jako

experimentování s různými technikami přinášejícími bolest na hranici únosnosti. Představa o takové motivaci je vcelku velmi běžná a rozšířená a ujišťuje nás o tom, že za každou extrémnější modifikací těla stojí pouhá touha po prožívání slasti. Vezmeme-li na vědomí, že mezi dnešním piercingem či tetováním a rituální tělesnou modifikací existuje určitá kontinuita, spatříme, jak je tento předpoklad odchýlen od reality. To, jak jednotlivci prožívají bolest spojenou s tělesným modifikováním, však nemůžeme tak snadno paušalizovat. Pro některého je podstatné prožití chvíle uvolnění, která se dostaví po provedení zákroku, jiný se cítí silnější, protože překonal sám sebe, tzn. schopnost sebeovládání a překonávání strachu. Zde zmiňme například zkušenost transgrese tak, jak ji chápe francouzský literát a filozof Georges Bataille (1897-1962). Tento zážitek umožňuje překročení a dovršení něčeho, co bylo z nemyslitelné, nebo zakázané, a umožňuje tak přechod k širšímu celku. Transgrese přesahuje profánní svět, jehož je doplňkem. Lidská společnost není jen světem práce, ale zároveň – či postupně – se skládá ze světa profánního i světa posvátného, jež jsou dvěma navzájem se doplňujícími formami. Profánní svět je světem zákazů, posvátný svět je otevřen omezeným transgresím (podrobněji viz Bataille 2001).

Některým jedincům otevírá prožívání bolesti cesty k hlubšímu pochopení vlastního já včetně spojení duševního a tělesného prožívání, které se dnes, ve věku výkonu a rychlosti, téměř striktně odděluje. Jisté ovšem je, že již nepřináší původní zlomový bod v životě jedince, neboli přechod z jedné fáze života do druhé nutný pro pokračování v kvalitním životě v komunitě tak, jak tomu bylo v preliterárních společnostech.

K hlavním motivům k úpravám těla samozřejmě patří touha být atraktivní, vzbudit zájem okolí, nebo si zvýšit sebevědomí. V souladu s tím bychom neměli opomenout ještě další motivaci: zkrátka pocit zalíbení v možnosti vlastnit něco, co jiný nemůže zničit, či odcizit. *„Každé vlastnictví je extenzí osobnosti; mým vlastnictvím je to, co je poslušno mé vůli, tj. v čem se vyjadřuje a vnějškově realizuje moje Já. Nejdříve a nejdokonaleji se to děje u mého těla, a to je proto naším prvním a nejbezvýhradnějším vlastnictvím. Je-li tělo ozdobeno, vlastníme něco navíc; máme-li ozdobené tělo jsme takřikajíc pány něčeho dalšího a vznešenějšího“* (Simmel 1997, 99).

Za velmi podstatnou motivaci lze však považovat snahu o sebevyjádření neobvyklými prostředky, snahu projevit se individuálním a originálním způsobem ve společnosti, která je velmi anonymní a zároveň silně citlivá na jakékoli odlišnosti.

Poslední motivací, kterou v našem přehledu uvedeme, je odmítání uznávaných společenských hodnot jako jisté formy reakce na civilizační odcizení a s tím související rozklad hodnotového systému, nuda, či v extrémním důsledku ztráta smyslu života.

Je evidentní, že z hlediska psychologie jde o komplexní problematiku, jejíž specifikum spočívá právě v její současné individuálnosti. Proto si tento krátký nástin motivací neklade za cíl být vyčerpávajícím, ale spíše se snaží poukázat na některé problematiky, na něž zde není prostor. Do budoucna považuji za zajímavé zabývat se realizací původně zamýšlené empirické sondy, která sledovala souvislost sebepojetí a jeho vyjádření v tetování, dále například analýzou vztahu tatéra s klientem, nebo analýzou vnímání a přijímání příslušníků subkultury modern primitives majoritní společností.

4.3 Charakteristika lidské pokožky

Ačkoli předkládaná studie zkoumá tělo v rovině kulturní, úroveň fyziologickou lze oddělit pouze teoreticky, jelikož spolu úzce souvisí a vzájemně se podmiňují.

K větší úplnosti výčtu aspektů vztahujících se ke zdobení těla, zmiňme alespoň základní informace o samotném podkladovém materiálu: o kůži a pokožce.

Podle Hippokrata je funkcí kůže ochraňovat tělo před chladem a větrem a právě díky těmto vlivům se v běhu času otužila. Její vznik si Hippokrates vykládá prostřednictvím vysušení původně vodnatého systému na vzduchu (Schrutz 1895, 231) Z Hippokratových textů je však patrné, že již v jeho době byli lidé seznámeni s tím, že ne na všech místech těla má kůže stejné vlastnosti (tloušťku, barvu apod.). Hippokrates dokonce považoval změny na kůži za diagnostické a prognostické nástroje.

Kůže je velmi důležitým a navíc největším orgánem těla. Plocha pokožky zabírá u dospělého jedince průměrně 1,6 – 1,8 m² a má celkovou hmotnost až 4,5 kg. Tloušťka kůže kolísá v rozhraní 1 až 4 mm (bez tuku). Kůže se skládá ze tří hlavních vrstev: pokožka (*epidermis*), škára (*dermis*) a podkoží (*subcutis*). (podrobněji viz Jílek-Trávníčková a kol. 1972, 125-126)

Všechny tři vrstvy dohromady pak splňují šest základních funkcí:

- 1) ochrana těla – kůže chrání tělo před vnikáním škodlivých látek
- 2) udržení tělesné teploty – prokrvení kůže má vliv na celkový výdej tepla
- 3) smyslové funkce – prostřednictvím nervových zakončení v kůži registrujeme mechanické, tepelné a bolestivé počitky
- 4) vylučovací funkce – sekrety vylučované prostřednictvím kůže mají dezinfekční účinek

- 5) skladovací funkce – zásobárna organismu (podkožní tuk)
- 6) resorpční funkce – poměrně malá, ale pro problematiku upravování těla velmi důležitá schopnost kůže pohlcovat vnější látky, tedy i například barvy při tetování. Všechny tetovací techniky mají společný princip – dostat pigment přes *membrana propria* (jedna z vrstev pokožky), nejčastěji propíchnutím kůže a vnesením barvy tetovací jehlou. Pokud projde pigment přes *membrana propria*, v kůži neexistuje mechanismus, který by vynesl pigment zpět na povrch těla a znovu se ho zbavil. (srv. Rychlík 2003, 55-56, podrobněji viz Borovanský aj 1976, 945-970)

Pokožka (*epidermis*) je složena z mnohovrstevnatého dlaždicového epitelu. Má pět vrstev, bazální (nejhlubší) vrstvu tvoří kmenové buňky keratinocyty schopné dělit se celý život. Tyto buňky postupně migrují a na povrchu kůže odumírají, rohovatí a olupují se. Povrchové buňky pokožky kromě své mechanické odolnosti obsahují i bílkovinu, která je těžko rozpustná ve vodě – kůže je z tohoto důvodu pro vodu prakticky nepropustná. Mimo těchto buněk obsahuje epidermis ještě tzv. melanocyty důležité pro pigmentaci pokožky a Langerhansovy buňky, uplatňující se v imunitních procesech. (srv. Dostálová 2011, 15)

Škára (*corium*) je vazivovou vrstvou kůže, jejíž tloušťka činí 0,5 až 2,5 mm. Skládá se ze *stratum papillare* a *stratum reticulare*. *Stratum papillare* obsahuje kolagenová a elastická vlákna, která běží jedním směrem a určují linii štěpitelnosti kůže. Vedeme-li operační řez paralelně s těmito vlákny, jizvy se neotevírají a snadněji se hojí. (viz Dostálová 2011, 15) Tato vlastnost kůže je důležitá například při upravování těla technikou tzv. skarifikace (jizvení), kdy jsou do pokožky vyřezávány různé ornamenty. Tento typ zdobení těla je hojně využíván v Africe, především v oblasti pupku a podbřišku (Rychlík 2005, 47). Často je k vidění též jako symbol představující emocionální stav svého nositele, a to hlavně u australských domorodců a u členů komunit v okolí řeky Sepik na Papui-Nové Guineji. Elastická vlákna zajišťují pružnost, pevnost a odolnost kůže. Pružnost a pevnost pokožky je podstatnou vlastností například pro přijetí různých typů piercingů. Ve škáře také leží krevní a mízní cévy s nervy. Škára vybíhá proti pokožce bradavkovitými výběžky s receptory. Tato nervová zakončení umožňují člověku vnímat bolest, teplotu, či jiné hmatové signály. Ve škáře jsou též umístěny jiné ochranné mazové žlázy a nerovnoměrně rozložené potní žlázy.

Vylučovaným potem se potní žlázy uplatňují při řízení tělesné teploty a zasahují do hospodaření s vodou v organismu.

Podkožní vazivo (*subcutis*) je tvořeno sítí kolagenních a elastických vláken, mezi kterými jsou roztroušeny vazivové buňky. Poměrně řídké podkožní vazivo umožňuje posun kůže. Podkožní vazivo je potenciální tukovou tkání schopnou ukládat v buňkách velké množství tukových kapének. Ty tvoří tukové lalůčky a z nich poté vzniká tuková tkáň *paniculus adiposus*.

Je zajímavé, že ačkoli se jedná o tělesný orgán, kůže prochází stejným vývojem svého ideálního vzhledu podobně jako například móda. Kůže je jak naším individuálním vlastnictvím, tak i samozřejmostí poskytovanou každému lidskému jedinci pod diktátem přírodních a evolučních zákonů. Jedná se tedy o velmi zajímavý prostor, ve kterém se prolíná síla kultury, individuality i biologické determinace člověka.

4.4 Typy úprav těla v postmoderní společnosti

Jelikož typů úprav těla je skutečně nespočet, budeme se v následujícím přehledu soustředit pouze na ty nejznámější, které charakterizují subkulturu modern primitives, jíž je věnována poslední podkapitola. Mezi další úpravy těla lze řadit například zdobení těla henou, různé typy upravování vlasů a vousů (viz Rychlík, v tisku), nehtů, různé styly odívání, nošení šperků, líčení, či prsní implantáty související s jiným, než subkulturním jevem.

Tetování

Jak již bylo řečeno výše, tetování je prastará technika zdobení těla používaná už mnoho tisíc let. Provádí se pomocí vpichování pigmentu do kůže. V tradičních společnostech se tetování provádělo za pomoci vmačkávání inkoustu do pokožky prostřednictvím dřivek, ptačích kostí, dlátek, nožů, či ostrých mušlí. V 18. století známý italský fyzik Alessandro Giuseppe Antonio Anastasio Volta (1745-1827) vynalezl elektrickou baterii a dal tak možnost k následnému zrodu prvního elektrického strojku na tetování. Tento průkopnický nástroj, první tetovací strojek, vznikl v roce 1891 pod rukama amerického tatéra Samuela O'Reillyho (Fiksa 2009, 69). Jeho obdoba je s některými vylepšeními používána dodnes.

Skarifikace

Skarifikace je další možnou variantou zdobení kůže. Podle způsobu vytvoření jej můžeme dělit na dva základní typy: 1) branding (vypalování) a 2) cutting (vyřezávání). Její původní význam dává informaci o sociálním postavení jeho majitele, u dívek z afrických kmenů zase plní funkci zvýraznění individuální krásy. Maorové z Nového Zélandu používali ke skarifikaci inkoustovou barvu, aby vytvořili obličejové tetování zvané moko, které dává individuální informace o každém jedinci. Tato technika vtírání pigmentu do čerstvých ran a vytvoření originálního druhu ozdoby získala svou oblíbenost v postmoderní společnosti nejprve v S/M lesbické komunitě. V některých kulturách se ženy nechaly dobrovolně zjizvovat, aby dokázaly svou zralost a touhu plodit potomky.

Pro branding se používá rozžhavených předmětů různých tvarů, které se přikládají na kůži, kam vypálí ornament. Z popáleniny vznikne následně ozdobná jizva. Ovšem v dnešní době se tato technika provádí i tzv. elektrokauterizací a elektrochirurgicky. U elektrokauterizace prochází zdobícím nástrojem elektrický proud pomocí dvou elektrod, díky kterým se rozžhaví. Její výhodou je možnost tvořit složitější tvary, než umožňuje tradiční způsob. Elektrochirurgie využívá obloukový svářeč, který vysílá vysokofrekvenční elektrický proud skrz kůži.

Piercing

Piercing (česky ostrý, propichování) je dnes snad nejběžnější ozdobou těla. Piercing je prováděn tak, že kůže je propíchnuta a následně je do rány vložen šperk. K propichování se používají jednorázové kanyly, které mají okolo jehly tenkou trubičku, která slouží k protažení šperku. Existuje mnoho druhů piercingů, jmenujme alespoň některé (podrobněji viz Fiksa 2009, 2005):

- rook piercing: ušní piercing skrz okraj chrupavky mezi vnější a vnitřní ulitou ucha
- scoop piercing: horizontální piercing jazyka
- septum piercing: piercing procházející nosní přepážkou (býčí piercing)
- surface piercing: vstupní a výstupní dírky jsou obvykle umístěny na stejném plochém prostoru kůže
- T-bar piercing: piercing ve tvaru T, využívá se pro zdobení jazyka, bradavek, apod.

- pubic piercing: povrchový piercing umístěný nad kořenem penisu, mimo vizuální stránky stimuluje klitoris partnerky při sexu
- triangl piercing: prochází pod útvarem klitorisu, triangl proto, že se nachází v místě, kde se spojují malé stydké pysky a klitoris, vizuálně připomíná trojúhelník.
- upper lip frenulum piercing: piercing uzdičky horního rtu
- labret piercing: piercing posazený pod rtem, procházející dovnitř úst
- brace piercing: piercing využívající jako podpěru proti vycestování jizvu
- Britney piercing: piercing pupíku

Pocketing

Pocketing je technika vyvinutá legendárním americkým piercerem Jonem Cobbem teprve v polovině devadesátých let minulého století. Zpočátku se při užití této techniky používaly mírně zakřivené tyčky s hruškovitým zakončením nebo s tzv. želví hlavou, které zadržovaly aplikovaný předmět v kůži. Tyto želví hlavy se vsouvaly do tzv. „kapes“, které se vyřezávaly do kůže pomocí piercingových jehel nebo skalpelu. Hlavy do nich byly poté vsunuty. Většina z těchto zákroků do kůže se velmi špatně hojila, a pokud už k zahojení došlo, ozdoby samy po čase vycestovaly. Dnes se používá například metoda tzv. „flesh stapling“ nazvaná podle svorkového tvaru šperku, která umožňuje větší pevnost šperku. (podrobněji viz BODYART magazín 2008)

Splitting

Nejčastější je tzv. tongue splitting, což je centrální rozštěpení jazyka, který pak působí jako hadí. Následně lze ovládat každou půlku jazyka zvlášť.

Stretching

Stretch (česky roztahovat), jedná se o postupné rozšiřování otvorů v kůži a následné zasazování žádaných šperků. Nejčastěji se s touto ozdobou setkáváme v ušních boltcích.

Barmské ženy z kmene Padaung nosí na krku kovové kruhy a vytváří si tak již výše zmíněné žirafí krky. Pokud by jim byly kruhy odňaty, krční svaly už budou natolik vytahané a ochablé, že nebudou schopny nést tíhu hlavy a dojde ke zlomení vazů. V Africe, především pak v oblasti Čadu a Malawi, jsou rozšířenou ozdobou tzv. retní terče. Tyto dřevěné terče v uších a pyscích dali jihoamerickým Botokudům jméno, které

portugalsky znamená „zátká“. Do dírek se vkládají nejprve malá, postupně větší dřívka, která nakonec dolní ret rozšíří, až vypadá jako tenký prstenec obtočený kolem dřívka. Jelikož tato ozdoba neustále tlačí na spodní zuby, způsobuje také jejich předčasné vypadávání. Roztahování dírek v ušních boltcích je tradiční na Madagaskaru, v Mozambiku a Mikronésii. Dajakové si od dětství zatěžují ušní boltce těžkými šperky, takže jim kůže visí až na ramena. Není výjimkou, že ušní boltce již závaží neunesou a protrhnou se. (podrobněji viz Rychlík 2005)

Tooth filling

Jedná se o úpravu zubů pilováním, oblíbené v postmoderní společnosti jsou například tzv. upíří zuby. V preliterárních společnostech bylo pilování zubů obvyklou ozdobou například u domorodců z povodí Konga. Čokvové z Angoly si potrpěli na pilování zubů do zašpičatělého tvaru, protože jinak by vypadali jako zvěř (Rychlík 2005, 19).

Implantáty

Podkožní implantáty můžeme rozdělit na subdermální a transdermální. U subdermálních implantátů jde o vkládání 3D objektů z vhodného materiálu jako například teflon a silikon, chirurgická ocel, titan aj. pod kůži. Tyto pak vytvoří kýžené tvary na povrchu těla (například tzv. čertí rohy). Transdermální implantáty spadají do kategorie mezi pocketing a piercing. Jejich ozdobná část vyčnívá ven z kůže, plochá část je pod kůží. Výsledný efekt působí, jako by byl šperk zašroubovaný přímo do kůže (viz Fiksa 2009, 89).

4.5 Modern primitives

Modern Primitives (Moderní primitivové) tvoří významnou subkulturu a sociální skupinu lidí, kteří se snaží propojovat moderní svět s minulou zkušeností. Smolík (2010, 32) tvrdí, že „...subkultury sdružují jedince, kteří mají společné specifické problémy a výsledkem je vlastní pohled na sociální realitu. Řešení kolektivních problémů je tak základem pro vznik subkultur...“ S tímto výrokem nelze souhlasit, protože je evidentní, že moderní subkultury zdaleka nevznikají pouze na základě řešení společných problémů (aniž bychom definovali co je to problém), takové vysvětlení považujeme za zjednodušené. V dalších částech textu však uvádí, že „Subkultura poskytuje prostor pro interakci, sdílení hodnot s podobně většinově „nepřizpůsobivými“ jedinci a pocit ochrany před případnými odsudky ze strany ostatních i možnost kompenzace nenaplněného statusu v rámci majoritní společnosti.“ (tamtéž 32-33) To by ovšem ve svém důsledku znamenalo, že jedinec jakkoli odlišný (a tím pádem podle autora nepřizpůsobivý) od majoritní společnosti nemá možnost a zájem s ní jakkoli interagovat, což není prakticky možné a dle našeho názoru to ani není cílem. Řekněme, že tuto diskrepanci v názorech můžeme vysvětlit tím, že autor se zabývá pouze subkulturami mládeže, která se v rámci dospívání ohraničuje výrazněji, zatímco tato práce pojednává o subkultuře ponejvíce dospělých jedinců. Definice Soukupa aj. (2000, 90) uvádí, že „pod tento pojem se zahrnuje soubor specif. norem, hodnot, vzorců chování a životní styl charakterizující určitou skupinu v rámci širšího společenství, příp. tzv. dominantní či hlavní kultury, jíž je tato skupina konstitutivní součástí.“ Subkulturou tedy dle našeho názoru označujeme společenství lidí, kteří jsou v jistém směru odlišní od majoritní společnosti, sdílejí vlastní hodnoty, normy, životní styl, cíle a postoje k jisté problematice, které se a snaží projevovat i navenek. (podrobněji viz např. Vladimír 518-Veselý 2011; Hebdige 2012; Kolářová-Oravcová 2011)

Modern primitives se ve svém konání v oblasti zdobení těla navracejí k tradicím preliterárních společností. Jak uvádí DeMello (2000, 174), jedná se o spojení „...spirituality, osobního růstu, síly ... v konečném diskurzu týkajícího se současného fenoménu tetování známého jako modern primitives. Moderní primitivismus vznikl v praxi a ideologii sexuálně radikálních S / M praktik a později se přesunul (a začal být přijímán, MB) i do roviny běžného proudu tetování...“. Podle Fiksy (2009, 64) se jedná o „Termín, vytvořený k definování atavistických praktik v současných, moderních kulturách šamanem Fakir Musafarem ze Západního pobřeží. Použil jej ve smyslu

označení jeho a hrstky jemu blízkých, stejně jako i vazeb k „minulým životům“, poutajících jej k tradičním domorodým rituálům.“

Za otce modern primitives je považován Fakir Musafar (narozen 1930). Jeho pracovní zaměření a uplatnění bylo velmi široké, měl zkušenosti s prací v armádě, ale mimo jiné působil také jako učitel tance. Svůj volný čas věnoval ale především studiu problematiky dosahování duševní rovnováhy skrze svou tělesnost. Od roku 1989 publikuje a věnuje se přednášení na univerzitách, pořádá vlastní kurzy a workshopy a stává se též mediální hvězdou. Jeho výzkum v oblasti primitivního zdobení těla a souvisejících rituálů trvá již padesát let. Dnes je však termín modern primitives rozšířen a používán po celém světě, nejen hrstkou lidí kolem Musafara. V této práci chápeme pod tímto pojmem všechny jedince, kteří z rozličných důvodů zdobí, modifikují, či jinak upravují svá těla za účelem jistého druhu projevení vlastního sebepojetí a pojetí světa skrze praktiky preliterárních společností.

Závěr

Předmětem bakalářské práce je teoretická analýza těla jako artefaktu se zvláštním přihlédnutím k zacházení s tělem v postmoderní společnosti. Východiska práce tvořily poznatky a teorie vybraných věd o člověku, společnosti a kultuře. Zejména se jednalo o psychologii, antropologii, sociologii a filozofii. Koncepce práce se opírá zejména o antropologii těla, která se jako relativně nový podobor antropologie systematicky zabývá výzkumem rozmanitých faset zacházení s lidským tělem v kultuře. Cílem práce bylo dále badatelsky ověřit relevantnost koncepce antropologie těla, jak jsem ji připravila a prezentovala v dílčí odborné studii Antropologie těla (Soukup Balcerová 2011). Vzhledem k limitovanému rozsahu bakalářské práce jsem zúžila zájem na studium modifikace lidského těla.

Do budoucna by jistě bylo zajímavé pokusit se reflektovat jevy upravování a zdobení těla i prostřednictvím empirické sondy tak, jak bylo původně v plánu, a pokusit se zmapovat vztah sebepojetí jedince a úprav jeho tělesné schránky. Jistě by též bylo zajímavé blíže prozkoumat fenomén vztahu upravovaného a upravujícího, či atribuci jedinců s výrazně upraveným zevnějškem majoritní společností. K takovým výzkumným sondám se jeví jako vhodné zvolit například techniku rozhovoru v kombinaci s některou expresivní technikou (analýzou kresby, samotného tetování apod.).

Možnost zdobení lidského těla se stává velmi dostupnou téměř pro všechny vrstvy obyvatelstva, tetovací a piercingová studia či salóny je možné potkat téměř na každém rohu. Avšak význam, který mají jednotlivé ozdoby pro jejich majitele, není jednoznačný, ani na první pohled srozumitelný. Postmoderní společnost neposkytuje prostor pro sdílení rituálů spojených s tělesnou modifikací, snad až na výjimku náušniček nasazovaných malým dívkám, a přesto se jedná o velmi oblíbené procesy zaznamenané snad ve všech kulturách. O aktuálnosti tématu svědčí i nedávná úspěšná snaha úřadů zakázat provádění rituální obřizky židů v Německu a následně i soudní spor o propichování uší malých dětí. Zdánlivě neutrální zásah do lidského těla, jakým je například nastřelování náušnic, tetování, či obřizka, může mít dramatické politické, ekonomické i náboženské důsledky. Jelikož v judaismu je chlapecká obřizka součástí náboženského systému a symbolizuje smlouvu mezi Bohem a Izraelity, lze tuto kauzu chápat jako hrubý útok na religiozitu.

Použitá literatura

- BATAILLE, G. *Erotismus*. Praha: Herrmann, 2001. ISBN 80-238-8396-8.
- BEAUVOIR, S. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis, 1967.
- BELLINGER, G. J. *Sexualita v náboženstvích světa*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0642-7.
- BOROEVANSKÝ, L. aj. *Soustavná anatomie člověka*. 2. díl. 5. vyd. Praha: Avicenum, 1976.
- BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-775-5.
- BUTLER, J. *Trampoty s rodem: Feminismus a podryvání identity*. Bratislava: Aspekt, 1990. ISBN 80-85549-41-7.
- DALRYMPLE, T. *Život na dně: světový názor, který vytváří spodinu společnosti*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1337-7.
- DeMELLO, M. *Bodies of Inscription: A Cultural History of the Modern Tattoo Community*. New York: Duke University Press, 2000. ISBN 978-0822324676.
- DOSTÁLOVÁ, O. *Vybrané kapitoly z lékařských věd pro příbuzné obory ve zdravotnictví*. Praha: PVŠPS, 2010. ISBN 978-80-904541-0-1.
- DOUGLAS, M. *Purity and Danger*. London: Art Paperbooks, 1966. ISBN 0-415-06608-5.
- DREYFUS, H. L., RABINOW, P. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. Praha: Herrmann, 2002. ISBN 978-80-87054-20-8.
- FIALOVÁ, L. *Moderní body-image: jak se vyrovnat s kultem štíhlého těla*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1350-0.
- FIKSA, R. *Encyklopedie bodyartu*. Žďár nad Sázavou: Sowulo press, 2009. ISBN 978-80-903957-4-9.
- FIKSA, R. *Piercing*. Žďár nad Sázavou: Sowulo press, 2005. ISBN 80-903618-0-3.
- FIKSA, R. *Tetování*. Žďár nad Sázavou: Sowulo press, 2011. ISBN 978-80-87525-00-5.
- FOUCAULT, M. *Dějiny sexuality I.: Vůle k vědění*. Praha: Hermann & synové, 1999. ISBN 80-238-5090-3.

- FOUCAULT, M. *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.
- GILLIGAN, C. *Jiným hlasem: O rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-402-8.
- GOFF, J. Le, TRUONG, N. *Tělo ve středověké kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-826-6.
- GOFF, J. Le, SCHMITT, J.-C., ALESSIO, F. *Encyklopedie středověku*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008, 935 s. ISBN 978-80-7021-917-1.
- GOFFMAN, E. *Stigma: Poznámky k problému zvládnání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-21-0.
- GOULD, S. J. *Jak neměřit člověka*. Praha: NLN, 1998. ISBN 80-7106-168-9.
- GROF, S. *Lidské vědomí a tajemství smrti*. Praha: Argo, 2009. ISBN 978-80-257-0177-5.
- HARTL, P. *Psychologický slovník*. Praha: Budka, 1993. ISBN 80-901549-0-5.
- HAVILAND, W. *Cultural Anthropology*. Fort Worth: Holt, Rinehart and Winston, 1990. ISBN 0-03-020351-1.
- HEBDIGE, D. *Subkultura a styl*. Praha: Dauphin, 2012. ISBN 978-80-7272-197-9.
- HOGBIN, I. *The Island of Menstruating Man*. Prospect Heights: Waveland Press, 1970.
- JÍLEK, L., TRÁVNÍČKOVÁ, E. aj. *Biologie člověka*. Praha: SPN, 1972.
- KOLÁŘOVÁ, M., ORAVCOVÁ, A. *Revolta stylem: hudební subkultury mládeže v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7419-060-5.
- KRIEGELOVÁ, M. *Záměrné sebepoškozování v dětství a adolescenci*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2333-4.
- LA METTRIE, J. O. *Člověk stroj: výběr z díla*. 1. díl. Praha: ČSAV, 1958.
- LA METTRIE, J. O. *Pojednání o duši: výběr z díla*. 2. díl. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.
- LAQUEUR, T. *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. London: Harvard University Press, 1999. ISBN 978-0674543553.
- LEACH, E. Magical Hair. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 1958, vol. 88, s. 147-164.

- LEAHY, M. *Explorations into Highland New Guinea, 1930–1935*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press, 1991.
- LÉVI-STRAUSS, C. *Smutné tropy*. Praha: Odeon, 1966.
- LIPPA, R. A. *Pohlaví: příroda a výchova*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1719-2.
- LYOTARD, J.-F. *O postmodernismu: postmoderno vysvětlované dětem*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1993. ISBN 80-7007-047-1
- MALINA, J. aj. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009, 303 s. ISBN 978-80-7204-560-0.
- MALINA, J. aj. *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsahem této knihy, 1: „Celý svět“ kromě euroamerické civilizace*. Brno: Akademické nakladatelství CERM – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA, 2007. ISBN 978-80-86258-71-3.
- MAUSS, M. *Soziologie und Anthropologie*. Band II. München: Carl Hanser Verlag, 1972.
- MEAD, G. H. *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. MORRIS, C. W. (ed.) Chicago: University of Chicago Press, 1934.
- MILLER, D. *Artefacts and the meaning of things*. In: INGOLD, T. (ed.) *Companion Encyclopedia of Anthropology*. London: Routledge, 1994, s. 396–419. ISBN 978-0415021371
- MINER, H. *Body Ritual among the Nacirema*. *American Anthropologist*, 1956, 58(3), s. 503–507.
- MORLEY, S. G. *Mayové*. Praha: Orbis, 1977.
- MORRIS, D. *Nahá opice: Zoolog studuje lidského živočicha*. Praha: Mladá fronta, 1971.
- MUNKOVÁ, G. *Sociální deviace: Přehled sociologických teorií*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0279-2.
- MURPHY, R. *Umlčené tělo*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-98-2 .
- NAVARRO, J., KARLINS, M. *Jak prokouknout druhé lidi*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3350-0.

- NEWMAN, P., BOYD, D. *The Making of Man: Ritual and Meaning in Awa Male Initiation*. In: HERDT, G. (ed.) *Rituals of Manhood: Male Initiation in Papua New Guinea*. Berkeley: University of California Press, 1982, s. 239–285. ISBN 978-0765804051.
- ORTNER, S. *Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?* In: Oates-Indruchová, L., ed., *Dívčí válka s ideologií*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, s. 89–114. ISBN 80-85850-67-2.
- PITTS-TAYLOR, V. (ed.) *Cultural Encyclopedia of the Body*. Westport: Greenwood Press, 2008. ISBN 978-1-56720-691-3.
- PONĚŠICKÝ, J. *Fenomén ženství a mužství: psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. 3. dopl. vyd. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-106-2.
- RAHMAN, A., TOUBIA, N. *Female genital mutilation: a guide to laws and policies worldwide*. New York: Center for Reproductive Law & Policy, 2010. ISBN 1-85649-733-9
- RYCHLÍK, M. *Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla*. Praha: NLN, 2005. ISBN 80-7106-780-6.
- RYCHLÍK, M. *Tetování-variabilní univerzálie zdobení lidského těla*. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav etnologie. Praha: FF UK, 2003. Vedoucí práce: doc. PhDr. Oldřich KAŠPAR, CSc.
- RYCHLÍK, M. *Účesy, vlasy, vousy a péče o ně*. Praha: NLN, v tisku.
- SKUPNIK, J. *Kultury sexuality: Západ a ženská obřízka. Kulturně antropologická perspektiva*. In: MALINA, J. (ed.) *Panoráma antropologie biologické – sociální – kulturní: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*. Edice Scientia Nadace Universitas. Brno: Akademické nakladatelství CERM – Masarykova univerzita, 2007. ISBN 978-80-7204-557-0.
- SIMMEL, G. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-50-8.
- SCHRUTZ, O. *Hippokratovské názory: o původu, skladbě a výkonech těla lidského*. Praha: Bursík a Kohout, 1895.
- SMOLÍK, J. *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2907-7.

- SOUKUP, M., BALCEROVÁ, M. Antropologie těla. *Anthropologia Integra*. 2011, 2, 1, s. 31 – 41. ISSN 1804-6657.
- SOUKUP, M. *Antropologie v psychosociálních vědách*. Praha: PVŠPS, 2010a. ISBN 978-80-904541-1-8.
- SOUKUP, M. *Biokulturologie: Evoluce a kultura*. Praha: PedFUK, 2010b. ISBN 978-80-7290-440-2.
- SOUKUP, M. *Základy kulturní antropologie*. Praha: Akademie veřejné správy, 2009. ISBN 978-80-87207-03-1.
- SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-328-5.
- SOUKUP, V. aj. *Sociální a kulturní antropologie*. 2., rozš. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Sociologické pojmosloví; sv. 3. ISBN 80-85850-29-X.
- SPINDLER, K. *Muž z ledovce*. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0704-9.
- TALALAJ, J., TALALAJ, S. *Nejpodivnější sexuální obřady, obyčeje a zvyky*. Frýdek-Místek: Alpress, 2001. ISBN 80-7218-622-1.
- URLA, J., SWEDLUND, A. Measuring Up to Barbie: Ideals of the Feminine Body in Popular Culture. In: PODOLEFSKY, A., BROWN, P. (eds.) *Applying Cultural Anthropology*. New York: McGraw-Hill, 2007, s. 145–155. ISBN 0-534-53324-8.
- VAN GENNEP, A. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: NLN, 1997. Mythologie. Studie; sv. 1. ISBN 80-7106-178-6.
- VEBLEN, T. *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-71-0.
- VLADIMIR 518, VESELÝ, K. *Kmeny: současné městské subkultury*. Praha: Bigg Boss & Yinachi, 2011. ISBN 978-80-903973-2-3.
- VRHEL, F. *Antropologie sexuality: Sociokulturní hledisko*. In: MALINA, J. (ed.) *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů, 4. svazek*. Edice Scientia Nadace Universitas Masarykiana. Brno: Masarykova univerzita v Brně – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA, 2002. ISBN 80-86258-24-6.

- URBAN, L. *Sociologie trochu jinak*. 2. rozš. vyd. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3562-7.
- WEISS, P. aj. *Sexuologie*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2492-8.

Internetové zdroje

- BODYART magazín [online]. ©2008 [cit. 2012-07-17]. Dostupné z: www.bodyartmag.cz
- BME: Body Modification Ezine [online]. ©1994 [cit. 2012-07-17]. Dostupné z: www.bme.com
- RYCHLÍK, M. Osobní Rychlošova stránka. *James Cook a tetování* [online]. ©2005 [cit. 2012-07-20]. Dostupné z: <http://www.rychlik.wz.cz/cook.htm>
- Metodický portál RVP: Metodický portál inspirace a zkušenosti učitelů. *Sebepojetí* [online]. ©2011 [cit. 2012-07-20]. Dostupné z: http://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogicky_lexikon/S/Sebepojet%C3%AD
- Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. ©2011, 11 2011 [cit. 2012-08-10]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu>

Seznam příloh

- Příloha A Výběrová literatura k teoretickým východiskům antropologie těla
- Příloha B Ukázky úprav těla: tetování
- Příloha C Ukázky úprav těla: piercing
- Příloha D Ukázky úprav těla: skarifikace
- Příloha E Ukázky úprav těla: implantáty
- Příloha F Ukázky úprav těla: stretching
- Příloha G Ukázky úprav těla: pocketing a splitting

Příloha A

Výběrová literatura k teoretickým východiskům antropologie těla

- BECKER, H. *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press, 1973.
- BRETON, D. *Le Antropología del cuerpo y modernidad*. Nueva Vision, 1995. ISBN 978-9506023331.
- BRETON, D. *Le Titre signes d'identité: tatouages, piercings et autres marques corporelles*. Paris: Métailié, 2002. ISBN 286-42-44-26-8.
- BRETON, D., *Le La sociología del cuerpo*. Nueva Visión, 2003. ISBN 978-9506024437.
- ČINÁTLOVÁ, B. *Příběh těla*. Praha: 2009. ISBN 978-80-87053-36-2.
- EIBL-EIBESFELD, I. *Člověk: bytost v sázce*. Praha: Academia, 2005. ISBN 802-00-13-29-6.
- EIBL-EIBESFELD, I. *Human Ethology*. New York: Aldine de Gruyter, 1989. ISBN 02-0202-03-04.
- ELIAS, N. *O procesu civilizace I*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-838-9.
- ELIAS, N. *O procesu civilizace II*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-962-3.
- ENGEL, G., L. *Psychological development in health and disease*. Philadelphia: W. B. Saunders, 1962.
- ENGEL, G., L. The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. *Science* 196, 1977, 129 – 136.
- FOUCAULT, M. *Dějiny sexuality I.: Vůle k věděni*. Praha: Hermann, 1999. ISBN 80-238-5090-3.
- FOUCAULT, M. *Dějiny sexuality II.: Užívání slasti*. Praha: Hermann, 2003. ISBN 80-239-1187-2.
- FOUCAULT, M. *Dějiny sexuality III.: Péče o sebe*. Praha: Hermann, 2003. ISBN 80-239-1186-4.
- FOUCAULT, M. *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.
- GENDLIN, E. *Focusing: tělesné prožívání jako terapeutický zdroj*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-793-0.

- GOFFMAN, E. *Stigma: Poznámky k problému zvládnání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-7021-650-6.
- GOFFMAN, E. *Všichni hrajeme divadlo: Sebe prezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999. ISBN 80-902482-4-1.
- GRANET, M. *Right and Left in China*. In: LOCK, M., FARQUHAR, J. (ed.) *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*. Durham: Duke University Press, 2007. ISBN 978-0822338451.
- GROF, S. *Lidské vědomí a tajemství smrti*. Praha: Argo, 2009. ISBN 978-80-257-0177-5.
- LEMERT, E., M. *Social Pathology: A Systematic Approach to the Study of Sociopathic Behavior*. New York: McGraw Hill, 1951.
- LOWEN, A. *Bioenergetika*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-649-7.
- LOWEN, A. *The betrayal of the body*. 7th print. New York : Macmillan, 1973.
- MEAD, G. H. *Mind, Self, and Society*. Charles W. Morris (ed.) Chicago: University of Chicago Press, 1934.
- PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. aj. *Velký sociologický slovník II*. Praha: Karolinum 1996, s. 1284. ISBN 80-7184-310-5.
- RYCHLÍK, M.: *Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla*. Praha: NLN, 2005. ISBN 80-7106-780-6.
- SOUKUP, M., BALCEROVÁ, M. Antropologie těla. *Anthropologia Integra*. 2011, 2, 1, s. 31 – 41. ISSN 1804-6657.

Příloha B

Ukázky úprav těla: tetování

tetování na noze, archiv autorky (tattér: Nikola)

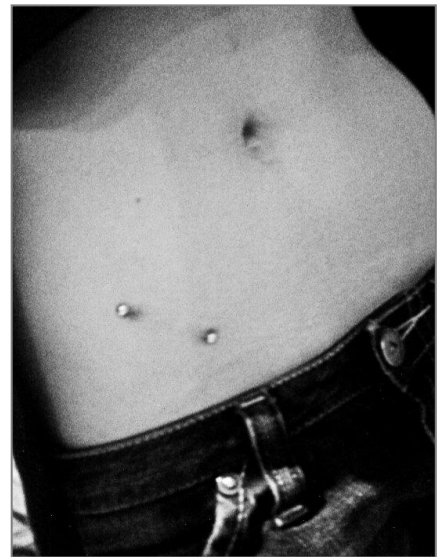
tetování na noze, archiv autorky (tattér: Nikola)

Příloha C

Ukázky úprav těla: piercing

septum piercing, upraveno: www.google.cz/images

surface piercing, www.tattoo-a-pierc.blog.com

piercing pupíku (tzv. Britney piercing), archiv autorky

rook piercing, www.google.cz/images

scoop piercing, www.google.cz/images

t-bar piercing, www.google.cz/images

Příloha D

Ukázky úprav těla: skarifikace

cutting, www.google.cz/images

branding, www.google.cz/images

Příloha E

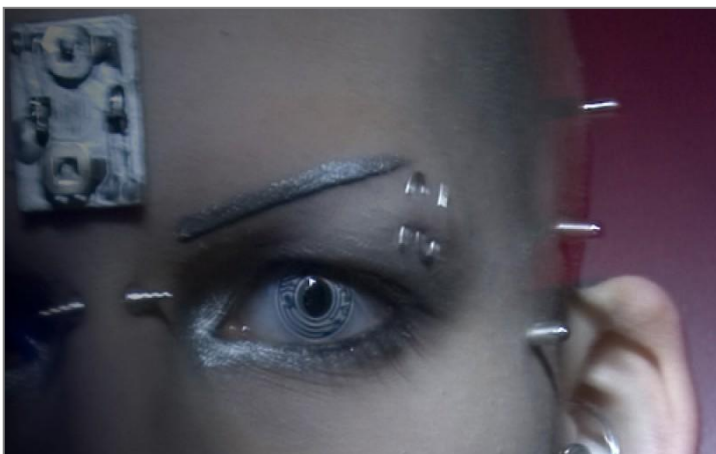
Ukázky úprav těla: implantáty

transdermální implantáty, www.google.cz/images

subdermální implantáty (rohý), www.google.cz/images

transdermální implantáty, www.google.cz/images

výrazná zvířecí stylizace: subdermální a transdermální implantáty, tetování v obličeji, tooth filling, piercing nad horním rtem, www.google.cz/images

Příloha F

Ukázky úprav těla: stretching

dívka z kmene Mursi z povodí řeky Omo, typický stretching dolního rtu a ušních boltců, www.asmat.cz

stretching ušního boltce, www.google.cz/images

tzv. žirafi krk ženy z kmene Padaung, www.google.cz/images

Příloha G

Ukázky úprav těla: pocketing a splitting

pocketing, www.google.cz/images

pocketing, www.google.cz/images

splitting jazyka, www.google.cz/images

Bibliografické údaje:

Jméno a příjmení autorky: Michaela Balcerová

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Název práce: Tělo jako artefakt v postmoderní společnosti

Počet stran (bez příloh): 53

Celkový počet stran příloh: 12

Počet titulů české literatury a pramenů: 61

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 16

Počet internetových odkazů: 5

Vedoucí práce: PhDr. Martin Soukup, Ph.D.

Rok dokončení práce: 2012

**Posudek vedoucího/opponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky: Mgr. Michaela Balcerová
 Obor studia: Psychologie
 Název práce: Tělo jako artefakt v postmoderní společnosti
 Vedoucí práce: PhDr. Martin Soukup, Ph.D.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 53

Počet stránek příloh: 12

Počet titulů v seznamu literatury: 77

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

1				
---	--	--	--	--

Oborová přiléhavost tématu

1				
---	--	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

1				
---	--	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

1				
---	--	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

1				
---	--	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

1				
---	--	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

1				
---	--	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

0				
---	--	--	--	--

Využití praktických zkušeností

1				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

1				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

1				
---	--	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

1				
---	--	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

1				
---	--	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost
výsledků v praxi

	1			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce
(publikace, referáty, apod.)

	1			
--	---	--	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Vzhledem k tomu, že nemám k práci žádné zásadní výhrady a připomínky, rád bych, aby se Mgr. Balcerová v průběhu vlastní obhajoby věnovala následujícím tematickým okruhům:

- 1) jakým směrem bude dále téma rozvíjet?
- 2) fieldwork embodiment: existuje zde nějaký vztah k předmětu práce (tělo jako artefakt)?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Předmětem předložené bakalářské práce je teoretická analýza a interpretace lidského těla jako artefaktu. Teoretická východiska práce tvoří současné poznatky, teorie a koncepce ve vědách o člověku, společnosti a kultuře, zejména psychologie, antropologie, sociologie a filozofie. Zvláštní pozornost je věnována modifikacím lidského těla v tzv. postmoderní společnosti. Předloženou bakalářskou práci autorka zpracovala jako příspěvek k dalšímu rozvoji antropologie těla, jako samostatné výzkumné oblasti kulturní antropologie. Sama autorka již delší dobu usiluje v českých podmínkách o rozvoj antropologie těla, jak prokazují její publikované studie k tématu. Z nich vycházela při přípravě vlastní bakalářské práci. Tuto skutečnost bych rád vyzdvihl a ocenil, stává se totiž výjimečně, že student bakalářského studia publikuje dílčí odborné studie na zvolené téma bakalářské práce.

Celkově je možné konstatovat, že bakalářská práce převyšuje kritéria pro tento typ kvalifikačních prací. Jedná se o nadstandardní text předložený k obhajobě. Autorka si při zpracování bakalářské práce nezjednodušila situaci tím, že by vycházela pouze z přehledových prací a sekundárních pramenů, ale opřela se o primární prameny. Samotná práce má logickou strukturu, je zpracována čistým a kultivovaným jazykem a vybavená odpovídajícím poznámkovým aparátem

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: výborně

Datum, podpis:

**Posudek vedoucího/opponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: **Michaela Balcerová**

Obor studia: **Psychologie**

Název práce: **Tělo jako artefakt v postmoderní společnosti**

Vedoucí/oponent práce: **PhDr. Martin Kuška, Ph.D.**

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): **53**

Počet stránek příloh: **12**

Počet titulů v seznamu literatury: **82**

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	X			
--	---	--	--	--

Oborová přiléhavost tématu

	X			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	X			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	X			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	X			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	X			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	X			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

X				
---	--	--	--	--

Využití praktických zkušeností

	X			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

X				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

		X		
--	--	---	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

X				
---	--	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	X			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

	X			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

	X			
--	---	--	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

- 1) Tělo je v předkládané BP zkoumáno v kulturologické perspektivě (s. 10). V jakém vztahu je tato perspektiva k antropologii těla? Resp., jaký vztah mají v tomto konkrétním příkladu kulturologie a antropologie (a jejich paradigmaty)? Doplňující otázka: Práce systematicky rozpracovává koncept antropologie těla – proč ne kulturologie těla (popř. kulturní antropologie těla)?
- 2) Pokud antropologie balancuje na tenké hranici odlišností člověka a zvířete, nestává se antropologie těla podobně napínavým příběhem o vymezování samotného předmětu bádání? Tedy toho, co je lidské tělo v holistické perspektivě, za jakých okolností je tělo tělem, zda a co přesahuje jeho fyzické vymezení, kdo jsem já (resp. Já), který se se svým tělem musím identifikovat, kdo (co) je člověk uvězněný ve svém těle atd. atp.
- 3) Je možné polemizovat s uváděným Simmelovým (viz s. 38) pojetím bezvýhradného vlastnění těla? Mám na mysli různé druhy obchodu s lidmi, případně aplikaci rozsudků dle práva šaría (např. useknutí končetiny).
- 4) Jaký je názor autorky na aktivity bojující proti ženské obřízce?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Nejlepší čistě teoretická bakalářská práce, se kterou jsem se na PVŠPS měl možnost setkat. Nevybavuji si, že by v jiné práci tohoto druhu mohl autor uplatnit svůj vlastní článek publikovaný v recenzovaném časopisu. Předkládanou bakalářskou práci vnímám jako velmi lákavou upoutávku na monografii, kterou autorka se svým vedoucím práce na dané téma právě finalizují.

Práci určitě kladně zhodnotil ve svém posudku její vedoucí, čili se mohu věnovat své – v tomto případě skutečně nelehké – roli oponenta:

Výtku směřuji k pojetí moderní společnosti jako osvobození se z pout společnosti tradiční (s. 35), což vyznívá v předkládané práci poněkud dogmaticky a archaicky (svoboda volby může být přeci interpretována jako nutnost volby).

Dále mám již jen drobné poznámky: na s. 22 autorka vytvořila roztomilý novotvar (anglicismus?): platonický dualismus a na s. 45 (uprostřed) byla zkomolena věta „subkulturami mládeže, která se ... ohraničuje“.

Doporučení k obhajobě: doporučuji/nedoporučuji*

Navrhovaná klasifikace: výborně

Datum, podpis: 13. září 2012

*
nehodící se, škrtněte